

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav speciálněpedagogických studií

Diplomová práce

Bc. Lubomír Holba

Reflexe aktuální sociální situace z pohledu bývalých klientů výchovného
ústavu

Olomouc 2018

vedoucí práce: Mgr. Miluše Hutýrová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucí práce a použil jen uvedených zdrojů a literatury.

Ve Znojmě dne 16. 4. 2018

.....
Bc. Lubomír Holba

Poděkování

Rád bych poděkoval své vedoucí práce Mgr. Miluši Hutýrové, PhD. za odborné vedení a podporu a také účastníkům výzkumného šetření za ochotu a sdílnost při jednotlivých rozhovorech.

OBSAH

ÚVOD.....	6
TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1 Institucionální výchova.....	7
1.1 Zařízení pro výkon institucionální výchovy.....	10
1.2 Ukončení institucionální výchovy.....	11
2 Následná péče.....	12
2.1 Sociální služby.....	12
2.2 Sociální kurátor.....	15
2.3 Probační a mediační služba.....	16
3 Adolescence	17
3.1 Vývojové aspekty v adolescenci.....	18
3.1.1 Tělesný vývoj	19
3.1.2 Kognitivní vývoj	20
3.1.3 Emocionalita	20
3.1.4 Morální vývoj.....	21
3.1.5 Vývoj identity	23
3.1.6 Sociální vývoj.....	24
3.2 Problémové chování a rizikový vývoj v adolescenci.....	25
4 Socializace adolescentů v dílčích oblastech.....	27
4.1 Oblast bydlení.....	28
4.2 Vztahy	29
4.2.1 Vztahy adolescentů k dospělým.....	29
4.2.2 Vztahy adolescentů k vrstevníkům.....	30
4.3 Zaměstnání a volný čas.....	32
PRAKTICKÁ ČÁST.....	35
5 Reflexe aktuální sociální situace z pohledu bývalých klientů.....	35
5.1 Cíle výzkumného šetření.....	35
5.2 Popis aktuálního stavu, východiska práce.....	35
5.2.1 Dosavadní výzkumná šetření v dané oblasti.....	36
5.3 Stanovení problému, formulace výzkumných otázek.....	37
5.4 Použité metody.....	37
5.5 Výběr účastníků, charakteristika souboru.....	39
5.6 Proces tvorby dat a zpracování materiálů.....	39
5.6.1 Struktura rozhovoru.....	40
5.6.2 Průběh výzkumného šetření.....	40
5.6.3 Zpracování výzkumných dat.....	41
5.7 Výsledky a jejich analýza.....	41
5.7.1 Specifika současného bydlení	42

5.7.2	Vztahy.....	45
5.7.3	Zaměstnání a volný čas.....	47
5.7.4	Možnosti podpory a péče, kompetence při jednání s úřady.....	51
5.7.5	Interpretace.....	53
5.8	Závěr výzkumného šetření.....	54
	ZÁVĚR.....	57
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY.....	59
	SEZNAM PŘÍLOH.....	64

ÚVOD

Práce je věnována problematice mladých lidí, jenž opustili institucionální výchovu, konkrétně zařízení výchovného ústavu, a navrátili se do „běžného každodenního života“ ať už ke svým rodinám a příbuzným nebo byli nuceni začít žít samostatně bez podpory blízkých. Období po dosažení zletilosti je pro mladé lidi obecně jednou ze zlomových životních etap, kdy se začínají osamostatňovat a také přebírat zodpovědnost za svůj život. Pro bývalé klienty výchovného ústavu může toto období představovat ještě další specifické obtíže.

Cílem práce bylo zjistit aktuální sociální situaci z pohledu bývalých klientů výchovného ústavu v několika oblastech jejich života. Zaměřili jsme se na oblast bydlení, oblast vztahů, dále pak na oblast zaměstnání a trávení volného času. Snahou bylo také zjistit úroveň kompetencí při vyřizování úředních záležitostí, a zda tito bývalí klienti využívají nějakou formu následné péče, případně o jakou podporu by v rámci takové péče stáli.

Práce je rozčleněna na část praktickou a teoretickou. Teoretická část poskytuje informace o institucionální výchově, o zařízeních institucionální výchovy a fenoménu ukončení institucionální výchovy. Ve druhé kapitole jsou představeny možnosti následné péče a poskytované služby pro tuto cílovou skupinu. Dále je specifikováno vývojové období kolem dvacátého roku věku i se svými vývojovými specifiky. Socializace mladých lidí je pak nastíněna v dílčích oblastech bydlení, vztahů a volného času.

Praktická část obsahuje kvalitativní studii, ve které jsou formou interview získána data od bývalých klientů výchovného ústavu. Po analýze a zpracování dle popsané metodologie jsou pak tato data vyhodnocena a interpretovány výsledky výzkumného šetření.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Institucionální výchova

Výchova dětí a péče o jejich příznivý vývoj je především právem a povinností rodičů. V ideálním případě tak dítě vyrůstá v úplné rodině, kde je mu poskytována láskyplná péče a jsou naplněny všechny jeho životní potřeby. Rodina byla od pradávna prvním a často i jediným zdrojem podpory. Matoušek (2003) považuje rodinu za unikátní a nenahraditelnou instituci, optimálně spojující osobní zaujetí dospělých na prospěchu partnerů i dětí. Dítě podle něj nemůže získat základní pocit jistoty bez jistoty v blízkých lidech.

Je-li ale výchova dítěte ohrožena, přistupuje stát k opatřením chránící zájem dítěte. Upřednostňují se opatření, které posilují schopnost rodiny problém řešit, a které chrání neporušenost rodinných vazeb, například v podobě služeb, které jsou rodinám poskytovány přímo v domácím prostředí (Matoušek, 2003).

Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu. Před jejím nařízením je však soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní.

Institucionální péčí se rozumí poskytování výchovy, vzdělávání a plného přímého zaopatření dětem a mladistvým ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy či předběžného opatření a při poskytování služeb preventivně výchovné péče. Dle Pešatové (2007) musí být ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči, kterými jsou střediska výchovné péče, zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána.

Výkon ústavní a ochranné výchovy upravuje zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve

školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Nařízení ústavní výchovy často předchází uložení **předběžného opatření**, kterým soud ukládá, že dítě má být na přechodnou dobu umístěno do péče někoho jiného, tedy např. diagnostického nebo výchovného ústavu. Během této doby zpravidla probíhá řízení o ústavní výchově a upravují se podmínky v rodině. Poté se dítě buď vrátí domů, nebo soud rozhodne o nařízení ústavní výchovy.

Podle §76a zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších úprav, může předseda senátu předběžným opatřením nařídit, aby bylo nezletilé dítě, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo je-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohrožen nebo narušen, na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením. To trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti, s výjimkou předběžného opatření o svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu. V té může být po uplynutí tří měsíců od vykonatelnosti předběžného opatření. Nebude-li mít soud podklady pro rozhodnutí ve věci, trvání předběžného opatření může být prodlouženo. Bylo-li před uplynutím této doby zahájeno řízení ve věci samé, může soud předběžné opatření opakovaně prodloužit o jeden měsíc, tak, aby celková doba trvání předběžného opatření nepřesáhla šest měsíců.

Ústavní výchovu soud nařizuje tehdy, pokud jsou výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav nebo řádný vývoj ohroženy nebo vážně narušeny a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, případně, pokud rodiče z jiných vážných důvodů nemohou výchovu dítěte zabezpečit. Ústavní výchova je nařizována soudem dle občanského zákoníku (Zákon č. 89/2012 Sb., §971). Nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte (nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče) nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově, pokud jsou rodiče jinak způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění dalších povinností vyplývajících z jejich rodičovské odpovědnosti.

Soud v rozhodnutí, kterým nařizuje ústavní výchovu, uvádí konkrétní zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Přitom přihlíží k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu tří let. Jestliže důvody pro

nařízení ústavní výchovy stále trvají, lze její trvání i opakovaně prodloužit, vždy však nejdéle na dobu tří let. Soud je povinen nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda nadále trvají důvody pro nařízení ústavní výchovy nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči.

Uložení **ochranné výchovy** upravuje zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) v ustanovení §22 (pro mladistvé) a ustanovení § 93 (pro děti mladší 15 let). Dle výše zmíněného ustanovení může soud pro mládež mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije. Ochranná výchova může být uložena také v případě zanedbané dosavadní výchovy nebo z důvodu prostředí, v němž mladistvý žije, a které mu neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a nepostačuje uložení ústavní výchovy.

U dětí starších 12 let, ale mladších 15 let, které se dopustily činu jinak trestného, je ochranná výchova ukládána obligatorně tehdy, jestliže dítě spáchalo čin, za nějž trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu. Výjimečným trestem se rozumí jednak trest odnětí svobody nad 15 až do 25 let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Fakultativně je ochranná výchova dětem mladším 15 let ukládána tehdy, jestliže to odůvodňuje povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy. Ochranná výchova trvá po dobu, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dosažení věku 18 let. Vyžaduje-li to zájem mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku. Soud pro mládež může rovněž přeměnit ochrannou výchovu na ústavní výchovu nebo může rozhodnout o podmíněném umístění mladistvého mimo takové výchovné zařízení. Přitom může být mladistvému uložen dohled probačního úředníka nebo jiné výchovné opatření.

Při nařizování ústavní výchovy a ukládání ochranné výchovy je důležitým aktérem také Orgán sociálně právní ochrany dětí, který provádí šetření a dodržování práv dítěte nejen v jeho rodinném prostředí, ale i po nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Orgán sociálně právní ochrany dětí se řídí zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.

1.1 Zařízení pro výkon institucionální výchovy

Mezi školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy patří podle zákona č. 109/2002 Sb.: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav.

- **Diagnostický ústav**

Zřizovatelem diagnostického ústavu je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Zákon č. 109/2002 Sb. definuje diagnostický ústav jako zařízení, které přijímá děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou. Na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení pak umisťuje děti do dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů. Do diagnostického ústavu se dítě umisťuje na dobu zpravidla nepřesahující 8 týdnů. Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte zejména úkoly diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační a koordinační (Zákon č. 109/2002 Sb., §5).

- **Dětský domov**

Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Do dětského domova jsou umisťovány děti ve věku zpravidla od 3 do 18 let. Dětský domov jim poskytuje péči s ohledem na jejich individuální potřeby. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální (Zákon č. 109/2002 Sb., §12).

- **Dětský domov se školou**

Dětský domov se školou zajišťuje péči o děti ve věku od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Jedná se o děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování nebo o děti, které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči. Dále zajišťuje péči dětem s uloženou ochrannou výchovou a také nezletilým matkám, splňující podmínky uvedené výše, včetně jejich dětí, které nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou. (Zákon č. 109/2002 Sb., §13).

- **Výchovný ústav**

Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, kterým

byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do tohoto typu zařízení může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let. Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou, s uloženou ochrannou výchovou, pro nezletilé matky a jejich děti nebo pro děti, které vyžadují výchovně léčebnou péči, popřípadě se ve výchovném ústavu pro tyto děti zřizují oddělené výchovné skupiny. Výchovný ústav plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální (Zákon č. 109/2002 Sb., §14).

1.2 Ukončení institucionální výchovy

Zákon č. 109/2002 Sb. stanovuje, že mladý člověk po dosažení 18 let věku může zůstat v zařízení institucionální výchovy, pokud se i po dosažení zletilosti soustavně připravuje na budoucí povolání a je nezaopatřený. V takovém případě může na základě své žádosti uzavřít se zařízením smlouvu a zařízení mu poskytne plné přímé zaopatření nejdéle však do věku 26 let. Nejméně 6 měsíců před propuštěním dítěte (či mladistvého) je ředitel zařízení povinen informovat příslušný obecní úřad o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení. Pokud mladý člověk odchází ze zařízení z důvodu zletilosti, je ředitel zařízení povinen umožnit mu jednání se sociálním kurátorem (Zákon č. 109/2002 Sb., §24).

U mladých dospělých vyrůstajících v zařízeních institucionální výchovy je podle Běhounkové (2012) situace v mnoha aspektech odlišná od situace mladých dospělých opouštějících rodinu. Klíčový rozdíl vidí ve strategii plánování odchodu a přípravy na něj. Po odchodu mohou být jedinci dle Langmeiera a Matějčka poznamenáni dlouhodobou citovou frustrací, a to z nedostatku soukromí a intimity v zařízení, jejich integraci do společnosti také znesnadňuje sociální a emocionální nezralost. Pobyt v ústavním prostředí jim také znemožňuje navazovat trvalejší citové vztahy, často selhávají v rodičovské roli (Langmeier, Matějček, 2011).

Mladý člověk, který po dosažení zletilosti odchází ze zařízení, má podle §33 výše zmíněného zákona nárok na věcnou pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek podle jeho skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem zařízení

institucionální výchovy. Dále je ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí poskytována poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce. Běhounková (2012) upozorňuje na fakt, že formy ani podmínky takové poradenské pomoci již ale legislativa ani jiný dokument neupřesňuje.

2 Následná péče

Návrat mladého dospělého zpět do rodiny nebo do samostatného života je vždy životně náročnou situací, která klade vysoké nároky na adaptabilitu jedince.

Tichý, Vojtová (2010) in Běhounková (2012) přibližují výsledky katemnestického šetření, kde participanti z dětského domova uvedli problémy, s nimiž se setkali po odchodu ze zařízení. Nejdříve se museli vypořádat s náhlou svobodou, která v sobě zahrnovala jak obavy a strach z budoucnosti, tak euforický pocit volnosti. Autoři dodávají, že často bývá právě nezvládnutí svobody spouštěčem řady špatných rozhodnutí s dlouhodobými negativními následky. Podle nich pak nejlépe zvládají pocit naprosté svobody ti, kteří se po odchodu ze zařízení nastěhují ke svému partnerovi nebo do jeho rodiny.

Fáze následné podpory není českou legislativou dostatečně řešena a v praxi systémové řešení následné podpory i péče zásadním způsobem chybí. „*V současnosti není pro mladé lidi opouštějící zařízení institucionální výchovy v České republice vytvořen komplexní systém, finančně podporovaný a odborně garantovaný státem, který by překlenoval podporu a péči v zařízení a zároveň poskytoval oporu v samostatném životě po jeho opuštění.*“ (Běhounková, 2012, s. 166). Situační analýza Foldy (2009) mapující následnou podporu o mladé lidi odcházející ze systému náhradní výchovné a rodinné péče dokládá, že tato problematika je mnohem více předmětem zájmu neziskových organizací, než státem garantovaných služeb. Většinu v praxi existujících typů služeb následné podpory a péče pro mladé dospělé opouštějící zařízení pro výkon institucionální výchovy stanovuje zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách.

2.1 Sociální služby

Sociální služby dle §32 zákona č. 108/2006 Sb. zahrnují sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence.

Základní sociální poradenství poskytuje podle Matouška (2003) informace o nárocích, službách a možnostech, které mohou vyřešit nebo zmírnit obtížnou životní situaci. V rámci odborného poradenství jsou mladým dospělým poskytovány potřebné informace v oblasti rodinných a mezilidských vztahů, pracovněprávní a majetkově-právní problematiky, právní ochrany, sociálního zabezpečení a bydlení (Běhounková, 2012).

Oblast služeb sociální prevence má zabránit sociálnímu vyloučení mladých dospělých opouštějících zařízení institucionální výchovy a pomoci jim překonat jejich nepříznivou sociální situaci. Mezi takové služby patří zejména domy na půli cesty, azylové domy, noclehárny, sociální rehabilitace, popřípadě nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.

- **Domy na půli cesty**

Pobytové služby pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon institucionální výchovy, případně pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež. Dále pro osoby, propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby (Zákon č. 108/2006 Sb., §58). Služba poskytovaná v domech na půl cesty (na rozdíl od ubytoven a azylových domů) zahrnuje nejen poskytnutí ubytování, ale také trénink dovedností pro život, podporu vzdělávání, zprostředkování kontaktu s odborníky i komunitou, pomoc při uplatňování práv, obstarávání osobních záležitostí, pomoc v životní orientaci a podporu při hledání hodnotového systému. „*Uplatňuje se především individuální práce s uživatelem (případová práce), dále práce se skupinou v rámci komunitního setkávání zaměstnanců s uživateli a krizová intervence.*“ (Dům na půli cesty Velký Dvůr, [b.r.]).

S podporou sociálních pracovníků si mladí dospělí hledají práci, za kterou dostávají zapláceno a učí se hospodařit s vydělanými penězi. Jsou připravováni na překážky, se kterými je spojen svět dospělých, jako jsou například placení nájmu, inkasa, pojištění (Mühlpachr, 2001).

Příkladem dobré praxe je zařízení Květná zahrada, z.ú., která se kromě poskytování sociální služby domu na půli cesty věnuje také sociálnímu podnikání, jenž je zaměřeno zejména na zaměstnávání sociálně rizikových a ohrožených mladých lidí. Hlavní myšlenkou sociálního podnikání je tzv. „prostupné zaměstnávání“. „*Způsob, jakým pomáháme mladým lidem z našeho Domu na půl cesty Květná získat a udržet si pracovní návyky. Systém má 4 fáze a celý průběh trvá rok až rok a půl. První fází je pracovní terapie, pomocí které zjistíme,*

kdo o práci opravdu stojí, další fází je zaměstnání v našem sociálním podniku, třetí fází je absolvování dlouhodobé stáže v některé z partnerských firem a poslední fází je vstup na volný trh práce.“ (Občanské sdružení Květná Zahrada, [2018]).

- **Azylové domy**

Pobytové služby na přechodnou dobu pro osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služby dále poskytují stravu, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (Zákon č. 108/2006 Sb., §57).

- **Noclehárny**

Podpora a pomoc je nabízena prostřednictvím noclehu v bezpečném prostředí, s možností hygieny a nabídky jednoho jídla.

- **Sociální rehabilitace**

Zákon č. 108/2006 Sb. popisuje sociální rehabilitaci jako soubor specifických činností směřujících k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti rozvojem specifických schopností a dovedností, posilováním návyků a také nácvikem běžných činností alternativním způsobem využívajícím zachovaných schopností, potenciálů a kompetencí. Sociální rehabilitace se poskytuje formou terénních, ambulantních i pobytových služeb.

Příkladem služby sociální rehabilitace je chrudimské Poradenské centrum pro děti a mladé lidi ve věku od 10 do 26 let, kteří mají osobní zkušenost s ústavní výchovou nebo náhradní rodinnou péčí nebo jim tato skutečnost hrozí, jsou v péči orgánu sociálně právní ochrany nebo probační a mediační služby a připravují se na vstup do samostatného života. Prostřednictvím poradenství, vzdělávacích aktivit, terapií, sociálně terapeutických činností a doprovázení je snahou zlepšit kvalitu jejich života. Poskytována je pomoc a podpora, čímž se zmírňují rizika a dopady jejich nepříznivých sociálních situací (Centrum J. J. Pestalozziho, [2016]).

- **Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež**

poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem a mladým lidem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky

k řešení jejich nepříznivé sociální situace (Zákon č. 108/2006 Sb., §62).

Jedná se o bezpečný prostor, ve kterém se děti a mladí lidé mohou realizovat, sdílet své starosti a najít odbornou pomoc, přičemž je usilováno o maximální zapojení tohoto jedince do řešení jeho stávající obtížné situace. Cílem je rozvíjení sociálních dovedností a aktivizace, snižování sociálních rizik vyplývajících z konfliktních společenských situací, způsobu života a rizikového chování. Dále zvyšování schopností klientů realizovat vlastní aktivity bez pomoci druhých (Barák nízkoprahový klub, [2018]).

2.2 Sociální kurátor

Pokud je ohrožena nebo narušena řádná výchova dítěte před dosažením plnoletosti, poskytuje podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí pomoc při překonávání nepříznivých sociálních podmínek a výchovných vlivů sociální kurátor pro děti a mládež. **Kurátor pro děti a mládež** je zaměstnancem obce s rozšířenou působností, zařazeným k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Jeho práce je zaměřena na děti vyžadující zvýšenou pozornost a je založena na bezprostředním kontaktu a spolupráci s dítětem, s jeho rodinou a se spolupracujícími subjekty. Zabývá se tedy dětmi a mladistvými s poruchami chování či trestnou činností, dětmi nebo mladistvými, kteří vedou zahálčivý a nemravný život, a také dětmi, které se opakovaně dopouštějí útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte. Jeho povinností je sledovat nepříznivé vlivy působící na děti, zjišťovat příčiny jejich vzniku a činit opatření k jejich snížení (MPSV, [2016]).

Pro klienty starší 18 let, je podle §92 zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, na obecních úradech obcí s rozšířenou působností vykonávána agenda tzv. **sociálního kurátora** (kurátora pro dospělé). Procházka (2009) uvádí, že ten je v současné době jediným, legislativně alespoň částečně zakotveným prvkem, který má stanovené povinnosti směrem k osobám navracejícím se z ústavní a ochranné výchovy. Úkolem sociálního kurátora je mimo jiné naplánovat zajištění návazné péče mladým dospělým, kteří se nacházejí například v institucionální výchově, nebo jim byla, byli vzati do vazby či vykonávají trestní opatření odnětí svobody. *„Zahájení spolupráce s klientem ve formě zapojení do případové práce je vhodné zahájit s předstihem tak, aby sociální kurátor mohl vyhodnotit závažnost jednotlivých*

případů. Informaci o nadcházejícím odchodu z ústavního zařízení získává sociální kurátor prvotně od kurátorů, kteří mají přehled o těchto případech. Spolupráce by měla fungovat průběžně, například na společných poradách nebo konkrétní spolupráci sociálního kurátora a pracovníků sociálně-právní ochrany dětí.“ (MPSV, [2016], s. 238). Důležité je tedy včasné navázání vztahu s klientem a zahájení kontinuální sociální práce. Společně s kurátorem pro děti a mládež navštěvuje sociální kurátor budoucího klienta v zařízení, aby s ním navázal užší osobní kontakt.

Další možnost provázání péče upravuje zákon č. 109/2002 Sb. (§24), kde je uvedeno, že ředitel zařízení institucionální výchovy je povinen umožnit dítěti, které má být propuštěno ze zařízení z důvodu zletilosti, jednání se sociálním kurátorem. A to ve lhůtě nejméně 6 měsíců před ukončením.

Problémem ve využívání služeb sociálního kurátora může být postoj samotného klienta. Někteří mladiství žijí po dobu pobytu v zařízení institucionální výchovy v představách o svobodném a bezproblémovém životě, který je čeká po odchodu ze zařízení. Sociální kurátor pak pro ně představuje překážku na této cestě (Pěnkava, 2012 in MPSV [2016]). Při úspěšném navázání spolupráce mezi mladým dospělým a sociálním kurátorem jsou pak v pravidelném kontaktu i v novém působišti. Podle situace se pak dojednávají další kroky možné spolupráce.

2.3 Probační a mediační služba

Probační a mediační služba věnuje zvláštní péči mladistvým obviněným a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých, přispívá k ochraně práv osob poškozených trestnou činností a ke koordinaci sociálních a terapeutických programů práce s obviněnými, zejména jde-li o mladistvé a mladé dospělé (zákon č. 257/2000 Sb., §4).

Činnost služby se rozlišuje na probační a mediační. Probačí je organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu těch alternativních trestů, ve kterých byly uloženy nějaké povinnosti nebo omezení, dále sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, jakož i individuální pomoc obviněnému a působení na něj ve smyslu vedení řádného života. Mediací je pak mimosoudní zprostředkování řešení sporu mezi obviněným a

poškozeným. Kromě pachatelů trestné činnosti se v rámci probační a mediační služby pracuje i s oběťmi trestné činnosti (zákon č. 257/2000 Sb.).

Zajímavým projektem brněnského občanského sdružení Ratolest je „propojení“ její sociální služby Prevence a resocializace s Probační a mediační službou ve smyslu úzké spolupráce. Program s názvem „Z kruhu ven“ je preventivním a resocializačním programem pro mladistvé a mladé dospělé (15 – 30 let), kteří se dostali do konfliktu se zákonem. Reaguje na potřebu dlouhodobé individuální práce s lidmi, kteří jsou ohroženi sociálním vyloučením, dostali se do konfliktu se zákonem a mají zájem komplexně řešit vlastní životní situaci. Je vhodný rovněž pro osoby po návratu z výkonu trestu. Program Z kruhu ven je dlouhodobý individuální program, který probíhá v rozmezí 6-15 měsíců v rozsahu 50 hodin. Cílem programu je zamezit opakování trestné činnosti, zlepšit sociální fungování klientů a postavení na trhu práce a podpořit je při znovuzapojení do společnosti. (Ratolest Brno, z. s. , [2008 – 2018]).

3 Adolescence

Pojem adolescence je v psychologickém slovníku vyložen jako dospívání, obdobím mezi pubescencí a ranou dospělostí, v němž je dosaženo pohlavní zralosti, dozrávání rozumových schopností a dotváření celistvosti osobnosti. (Hartl, 2004).

Období adolescence je většinou datováno od 15 do 20 či 22 let. Počátek dospívání je spojován s reprodukční zralostí a v jeho průběhu je obvykle ukončen tělesný růst (Macek, 2003). Zmiňované období je pokládáno za pohlavní dozrávání, kdy se mění osobnost dospívajícího i jeho sociální pozice. Mladý člověk získává nové sociální role, spojené s vyšším sociálním statusem (Vágnerová, 2000).

Podle Šimíčkové-Čížkové a kol. (2010) začíná tato vývojová etapa u děvčat kolem 16. roku a u chlapců kolem 17. roku, přičemž se na konci tohoto období vývojové rozdíly mezi pohlavím vyrovnávají. Horní věková hranice adolescence nelze přesně stanovit, neboť je dosažení dospělosti ovlivněno mnoha faktory.

Adolescence je, jak uvádí Macek, dospívání i mládí zároveň. Je podle něj obdobím odlišujícím se od všech ostatních etap života, zároveň je ale vnitřně diferencované. Je proto vhodné rozlišovat následující fáze: časnou adolescenci vymezenou přibližně 10 až 15 rokem,

střední adolescenci, jenž se nachází přibližně v intervalu 14 – 16 let a pozdní adolescenci od 17 do 20 let, případně i mnohem déle (Macek, 2003).

V tomto období dochází především k psychosociálním změnám, mění se osobnost jedince i jeho sociální role. Vázanost na rodinu je obvykle dokončena, jejich vztahy se stabilizují a zklidňují. Významnější roli v tomto vývojovém období mají vrstevníci, kdy má dospívající potřebu navazování trvalejších vztahů (Vágnerová, 2000).

S ohledem na téma této práce zmiňme i ukončení a opuštění institucionální výchovy, k níž dochází zpravidla dosažením plnoletosti, tedy dosažením 18. roku života. Podle Vágnerové (2000) je plnoletost chápána nejen jako právní charakteristika, ale i jako jeden ze sociálních mezníků dospělosti, kdy je mladý člověk zodpovědný za své jednání. Dosažení dospělosti je tedy na jedné straně určeno biologicky, věkově, na straně druhé uvádí Vágnerová psychosociální vymezení dospělosti, jenž ale nelze jednoznačně časově lokalizovat, protože probíhá u různých jedinců odlišně. *„Za nejvýznamnější psychické znaky dospělosti lze považovat samostatnost, relativní svobodu vlastního rozhodování a chování, spojenou se zodpovědností ve vztahu k druhým lidem, se zodpovědností za svá rozhodnutí i činy.“* (Vágnerová, 2000, s. 301).

Náročnost dospívání vede podle Říčana (2004) k tomu, že mladí lidé touží po jistém odkladu dospělosti, protože se jim jeví náročná a ne příliš lákavá. Ve spojitosti s tím pak uvádí Eriksonem zavedený pojem adolescentní moratorium.

3.1 Vývojové aspekty v adolescenci

Období adolescence má určitá specifika, ke změnám dochází jak v somatické, tak v sociální a psychické oblasti. Tyto změny probíhají do jisté míry souběžně a závisle na sobě. Ona souběžnost však zdaleka není úplná a neznamenaá přímou příčinnou podmíněnost (Langmeier, Krejčířová, 2000). Zmínění autoři dále uvádějí, že u mnohých dospívajících existuje značný nepoměr mezi změnami tělesnými, psychickými a sociálními. Mnohé děti tak například ještě nevykazují žádné změny pohlavního zrání, začínají ale již myslet vyspělým abstraktním způsobem. Na druhé straně jedinci, u kterých už zřetelně začalo pohlavní dospívání, jsou stále ještě intelektuálně, emočně i sociálně dětinští.

Sekulární akcelerace je fenomén, jímž je označován dřívější nástup dospívání za posledních sto let v evropských a amerických zemích. Urychlil se celkový růst i dosahovaná výška v dospělosti. Dříve také začínají děti dospívat po stránce rozumové a možná i sociální. S urychlením tohoto vývoje se však zvětšily i rozdíly tělesného, rozumového a emočně-sociálního vývoje (Langmeier, Krejčířová, 1998).

3.1.1 Tělesný vývoj

Somatické změny u adolescentů již nemají takovou dynamiku, jako tomu bylo u pubescentů. Nedochozí zde již k prudkým změnám, spíše ke zklidnění vývoje a ukotvení změn, k nimž došlo u pubescentů. Probíhá dozrávání mozku, které se ustaluje po šestnáctém až sedmnáctém roku života (Vašutová, 2005).

Růst do výšky je v tomto období u chlapců ještě výrazný, naproti tomu u dívek je již nepatrný. Postava adolescenta dostává dospělé proporce. Odlišnost chlapecké a dívčí postavy, která ještě v pubescenci nemusela být výrazná, je nyní zřejmá. Mohutní svalstvo a tím chlapci ještě více zmužní. Dívčí postava se stává ryze ženskou, a to především růstem ňader a boků. Chlapcům už začínají růst vousy, ale také se vyskytují problémy s akné. Kožní žlázy zvyšují svou produkci a tělo tak dostává i výraznější dráždivý pach (Říčan, 2004).

Přesto mohou být viditelné důsledky tělesných proměn pro dospívající obtížné na zpracování. Změny pro ně mají pak subjektivní význam, jejich tělesný vzhled úzce souvisí s identitou jedince. Svůj vzhled řeší velmi často, také v souvislosti s hodnotami, které jsou podporovány společností, jako mládí a fyzická krása. Srovnávají své vlastní tělo jak s vrstevníky, tak i aktuálně přijímaným ideálem. Tělové schéma tak pro ně může představovat i nejdůležitější součástí vlastní identity (Vágnerová, 2000).

Fyzická síla je kompetencí, potvrzující význam vlastní osoby a potlačující nejistotu. Má větší význam u chlapců, pokud daný jedinec nenalézá jiný způsob prokázání vlastních kompetencí.

3.1.2 Kognitivní vývoj

Styl myšlení se v tomto věku výraznějším způsobem nemění. Adolescent myslí rychleji, spolehlivěji, zkušeněji než pubescent, ale nové myšlenkové operace si již neosvojuje (Říčan, 2004). Podle Vágnerové (2000) umí adolescent používat lépe formálních operací, zafixoval si je a další zdokonalení poznávacích procesů je možné především jejich cvikem a získáváním zkušeností. „*Flexibilita a schopnost používat nové způsoby řešení je typická právě pro tento věk.*“ (Vágnerová, 1996, s. 304).

Dospívající jedinec je schopen přemýšlet o i věcech, které si není možné názorně představit, je schopen chápat i abstraktní pojmy jako pravda, spravedlnost, právo, apod. Řešili nějaký problém, uvažuje o různých možnostech, vytváří si hypotézy a domněnky, které si v myšlenkách či skutečnosti ověřuje (Langmeier, Krejčířová, 1998). Může chápat své vlastní myšlení jako objekt nebo cíl a uvažovat o něm. „*Své myšlení obrací do vlastního nitra, stává se introspektivním, analytickým a sebekritickým.*“ (Šimíčková-Čížková a kol., 2010, s. 128).

Mění se i charakteristiky paměti, a to krátkodobé i dlouhodobé. S přibývajícím věkem a zkušenostmi se mění i množství získaných informací uložených v dlouhodobé paměti. Ve střední a pozdní adolescenci je myšlení méně absolutní a více relativní, vztahové a sebereflektující (Macek, 2003). Ve srovnání s mladšími jedinci, kteří řeší spíše přítomnost, adolescent žije i budoucností. Právě úvahy o budoucnosti jsou spojeny s hypotetickým myšlením.

3.1.3 Emocionalita

Emoce neboli city označují zvláštní modalitu prožívání, jejichž různé obsahy jsou vyjadřovány takovými slovy jako radost, smutek, lítost, hněv atd. (Nakonečný, 1998). V psychologii je podle Nakonečného pojem emoce používán v následujících významech:

- mentální stav charakterizovaný cítěním a doprovázený různými tělesnými projevy
- excitovaný stav mysli, doprovázející cílově zaměřené chování
- afektivní stav, který byl vyvolán nějakou překážkou
- dynamický projev instinktu
- dezorganizovaná odpověď organismu na podnět
- aktivita organizovaná převážně autonomní nervovou soustavou.

Jinak řečeno, pojem emoce vyjadřuje jednak stav prožívání označovaný jako cit, jednak s tímto stavem spojené fyziologické změny v organismu. „*Cit nemůže být pro svou jednoduchoť definován, nýbrž jen popsán a od ostatních duševních jevů odlišen.*“ (Kratina, 1947 in Nakonečný, 1998, s. 24).

Z důvodu hormonálních změn je u dospívajících emoční prožívání velice nestabilní. Reakce adolescenta jsou citlivější, proto dochází k častým konfliktům s dospělými. Významnou diferencující charakteristikou je i pohlaví. Dívky ve srovnání s chlapci častěji poprvé projeví své psychické obtíže až v časně dospělosti v souvislosti s pubertálními změnami. Prožívají je pak obvykle intenzivněji a dlouhodoběji. Ve stadiu pozdní adolescence dochází k uklidnění emočního prožívání. Citové zážitky se diferencují a přibývá vyšších citů (Macek, 2003).

Adolescent v tomto věku v sobě objevuje city a myšlenky, které se mu nelíbí, které mohou být v rozporu s jinými jeho city a myšlenkami (Říčan, 2004).

3.1.4 Morální vývoj

Morální chování je zásadně ovlivňováno situačními faktory. „*Učíme se to, co je odměňováno nebo trestáno a naše budoucí jednání jsou řízena naším očekáváním odměny nebo trestu.*“ (Bandura in Vacek, 2010, s. 11).

Vývoj mravního života záleží na tom, jak adolescent chápe dobro a zlo, jak rozumí mravním principům, jak zdůvodňuje proč to či ono má nebo nemá dělat (Říčan, 2004). V tomto vývojovém období dospívající chápe, že správné, obecně prospěšné jednání se může stát nejvyšší normou a ústředním zájmem, jemuž člověk podřídí celý svůj život. Adolescent uvažuje o vzdálených důsledcích svých drobných a nepatrných činů a sám sebe může odsuzovat za běžné jednání. Podle absolutních norem, které není schopen dodržovat a podle kterých sám nedovede žít, soudí adolescent přísně celou společnost, zejména autority (Říčan, 2004). Zmíněný autor ale dodává, že v mravním vývoji existují velké individuální rozdíly.

Kohlberg označil tři úrovně a šest stádií morálního vývoje. Vývoj jedince probíhá od prvního nejnižšího stádia k šestému nejvyššímu. Kohlberg vychází z předpokladu, že lidské myšlení prochází rozličnými fázemi tak, jak jedinec zraje psychicky a dozrává i v rovině tzv. morálního usuzování. Jednotlivé úrovně charakterizuje Kohlberg následovně:

„Prekonvenční morální úroveň je úrovní většiny dětí do 9 let, některých adolescentů a mnoha dospívajících a dospělých kriminálních žvlů. Konvenční úroveň je úrovní většiny adolescentů a dospělých v naší společnosti i ostatních společnostech. Postkonvenční úroveň je dosahována menšinou dospělých a obvykle teprve po 20. roce života jedince.“ (Kohlberg, 1976 in Vacek, 2010, s. 26).

Prekonvenční úroveň představuje citlivost reakcí na společenské morální normy, která je dána významem nositelů těchto norem a také fyzickými a prožitkovými důsledky, jež jednání dítěte přináší. První stádium této úrovně zastupuje heteronomní morálka, v níž výrazně dominuje egocentrické hledisko, dítě si neuvědomuje zájmy druhých a nedokáže zaujmout pohled z perspektivy druhé osoby. Ve druhém stádiu individualismu a účelovosti egocentrický pohled přetrvává, již se ale objevují prvky férovosti a recipacity.

V **konvenční úrovni** je snaha naplňovat očekávání rodiny a přátel. Dále pak podpora dodržování norem, které jsou považovány za hodnotné, bez ohledu na okamžité důsledky a širší souvislosti. Třetí stádium označuje orientaci na vzájemné vztahy. Vlastní zájmy se upravují s ohledem na zájmy jiných lidí. Mladý jedinec se tak ale může bezvýhradně ztotožnit i s nonkonformní skupinou, jež ovlivní jeho postoje. Ve čtvrtém stádiu je již orientace na společenský systém a svědomí. Zákon je respektován pro zákon, již pro jeho existenci. Pravidla a normy jsou chápány jako statické a výjimky nelze tolerovat. V případě rozporu svědomí se společenskou normou, je upřednostněna tato norma před hlasem svědomí.

Na rovině **postkonvenční úrovně** je zřetelná snaha definovat morální hodnoty a principy, které se uplatňují nehledě na vliv autority skupiny nebo jednotlivce, a také bez ohledu na osobním ztotožněním se s těmito skupinami. Podle pátého stádia správné jednání vychází z respektování individuálních práv, které byly odsouhlaseny celou společností. Při řešení konfliktů je preferována legálnost postupů s oporou o schválené normy. Šesté nejvyšší stádium představuje univerzální etické principy. Právo je definováno svědomím jednotlivce, které je ve shodě se zvolenými principy. Tyto principy jsou abstraktní, jež představují principy spravedlnosti, vzájemnosti a rovnosti lidských práv. Univerzální morální principy se mohou stát normou vyšší hodnoty než je dodržení zákona (Vacek, 2010).

3.1.5 Vývoj identity

Identita člověka představuje podle Hartla (2004) prožívání a uvědomování si sebe samého, své jedinečnosti i odlišnosti od ostatních.

Adolescent u sebe objevuje nové vlastnosti, které vznikají v tomto období, a uvědomuje si i vlastnosti, které měl už dříve, o nichž ale nepřemýšlel a ani si jich nevšiml. Hledání a vytváření identity podle Říčana (2004) není jen záležitostí adolescence, nýbrž celého života. Ale právě adolescence je „vrcholem osobního zápasu o identitu.“ (Říčan, 2004, s. 216).

V období adolescence pokračuje proces osamostatnění a rozvoje individuální identity. Adolescenti přijímají určitou identitu vyplývající z kontextu rodinného příběhu, eventuálně takovou, jakou mu nabízejí jiní nebo jaká vyplývá ze společenského kontextu (Vágnerová, 2000). Identita adolescenta je ovlivněna blížící se dospělostí. Dosažením zletilosti je stále méně formálně omezován a zvýšený pocit svobody a mnoha možností se mnohdy neprojeví příliš pozitivně. Erikson ve své periodizaci duševního vývoje charakterizuje období dospívání jako úporné hledání vlastní identity v boji proti ohrožujícím pocitům nejistoty (Langmeier, Krejčířová, 1998).

Mít identitu, shrnuje Říčan (2004), je znalost odpovědi na otázku, kdo jsem. Porozumění svým citům, svým cílům, porozumění smyslu svého života. Znamená to tedy jistotu sebou samým, převzetí zodpovědnosti za své jednání, přiměřené sebevědomí a znalost svých limitů. Jak dodává Říčan, znamená to mít větší podíl na svém vlastním životě.

V adolescentním období začíná být většina dospívajících sexuálně aktivní. Součástí identity se stává i sexuální oblast. Nástup dospělosti pak značí schopnost intimity s jiným člověkem. Aby to bylo možné uskutečnit, musí být jedinec schopen tolerovat ztrátu části své identity. Náhlé rozchody dospívajících partnerů svědčí o nezralosti jejich identity (Vágnerová, 2000). Sexuální identita je podle Říčana (2004) jistota vlastním ženským nebo mužským.

Součástí hledání identity u některých adolescentů je také spiritualita. Spiritualita je v psychologickém slovníku definována jako duchovnost, vyhraněná zaměřenost na psychickou stránku člověka s důrazem na co nejmenší závislosti psychiky na tělesnosti (Hartl, 2004). Spiritualita poskytuje jedinci nejen abstraktní hodnoty, ale i příslušnost k určité skupině, která slouží jako opora jeho identity. Hledání smyslu života, trvalých hodnot a potřeba přesahu

vlastního život jsou pak existenciálními motivy nabývajících významu právě v adolescenci (Vágnerová, 2000).

Hledat identitu znamená často experimentovat. Adolescent zkouší jakého sebeovládání je schopen, co ze sebe dokáže udělat, co všechno si dokáže odříci apod. Bouřlivost, rozpornost a obtížnost adolescentního hledání je podle Říčana (2004) snadněji pochopitelná, když si uvědomíme, že nová identita znamená rozchod s identitou dětskou a pubescentní. Opouštění starých jistot, jak dále Říčan uvádí, bývá často spojeno se zmatkem, který je pravým opakem identity.

3.1.6 Sociální vývoj

Mezi hlavní vývojové úkoly patří v období dospívání zejména emancipace od příliš úzké závislosti na rodině, navazování vztahů k vrstevníkům stejného i opačného pohlaví a hledání vlastního postavení ve společnosti včetně hledání vlastní existence (Langmeier, Krejčířová, 1998). Nová kvalita interpersonálních vztahů je jednou ze základních psychosociálních charakteristik adolescence. Způsobnost dospívajícího obstat v interpersonálních vztazích je podle Macka (2003) zdrojem jeho sebedůvěry, pocitu autonomie s vědomím vlastní účinnosti a také kritériem jeho samostatnosti při rozhodování.

Důležitým aspektem mezilidských vztahů je rozvoj komunikačních dovedností. Vágnerová (2000) uvádí, že komunikační styl adolescentů se postupně mění a začíná se přibližovat běžnému standardu. Macek (2003) zmiňuje, že pokud adolescent zvládne komunikační dovednosti jako je zdvořilost, schopnost položit otázku a požádat o názor druhého člověka, vyjádření vlastního názoru, naslouchat druhým či poskytnout i přijmout pochvalu, nemá takové problémy s vnitřním napětím a agresivitou, protože ji častěji ventiluje s vrstevníky a nedostává se tak často do sporu s autoritami. V průběhu adolescence se stále více přibližuje dosažení role dospělého. Její jednotlivé parametry, například zletilost, získává dospívající postupně, v průběhu celého období.

Podrobnějšímu popisu oblasti vztahů je věnována samostatná podkapitola viz níže.

3.2 Problémové chování a rizikový vývoj v adolescenci

Adolescence je velmi citlivé období pro rozvoj tzv. rizikového a problémového chování. Macek (2003) toto chování dělí na dvě skupiny. První skupina se týká poškozování zdraví adolescentů, ve druhém významu je rizikové a problémové chování adolescentů spjato s negativním vlivem a újmou druhých lidí.

„Rizikové chování je sociálním konstruktem stejně jako problémové chování, poukazuje na takové vzorce chování u jedince, které nemusí být jednoznačně vymezeny a jejichž důsledkem může docházet k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, psychických, edukačních a dalších ohrožení pro jedince nebo společnost.“ (Širůčková in Miovský a kol. in Hutyrková, Růžička, Spěváček, 2013, s. 15) Mezi typy rizikového chování patří šikana a projevy agrese, rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, rasismus a xenofobie, negativní působení sekt, sexuální rizikové chování, návykové látky, popř. sem lze zařadit poruchy příjmu potravy a okruh problémů spojených se syndromem CAN (Hutyrková, Růžička, Spěváček, 2013).

Problémové chování pak můžeme chápat jako propojenost jednotlivých projevů rizikového chování. Mezi oblasti problémového chování současných adolescentů Macek (2003) k výše zmíněnému ještě dodává predeliktivní chování a páchaní trestné činnosti, případně sebevražedné pokusy a dokonané sebevraždy.

V období adolescence se definitivně odtrhnou od rodiny mladí lidé, jenž v ní nenalezli citové zázemí, a o něž rodiče neměli zájem. Tito dospívající se mohou začít chovat zcela bez zábran. Mnohdy může jít o přestupky, které mají již kriminální charakter (Vágnerová, 2008). Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a přiměřeně nastavují hranice dovoleného chování. U jedinců frustrovaných nízkou podporou rodiny je pravděpodobné, že potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou bude značně silnější než u jedinců s dobrým rodinným zázemím (Matoušek, Matoušková, 2011).

Macek (2003) taktéž uvádí, že pro predikci problémového chování je nejvýznamnější sociální skupinou rodina. Rodiče ovlivňují chování svých dospívajících dětí v mnoha směrech, je tedy zřejmé, že fungují především jako modely chování. Například *„...pro sociálně deviantní chování adolescentů je analogické chování jejich rodičů jedním z*

nejsilnějších prediktorů.“ (Jaccard, Dittus, 1991 in Macek, 2003) Dále s rizikovými a problémovými projevy chování souvisí dlouhodobé rodinné klima, přesvědčení, postoje a názory rodičů.

Podle Macka (2003) je psychologická složitost interpretace problémového a rizikového chování v odlišné objektivní a subjektivní hodnotě a interpretaci takového chování. Potřeba sociálního ocenění a prestiže je podle něj zásadní při utváření sociální identity adolescentů. „*Necítí-li se dospívající patřičně oceněn v běžných skupinách (rodina, školní třída, skupina kamarádů), může jeho potřebu sociální hodnoty saturovat třeba skupina delikventů či náboženská sekta.*“ (Emler, 1984; Durkin, 1995 in Macek, 2003).

V adolescenci se mohou vyskytnout různé potíže a problémy, které jsou však pro toto období specifické. Podle Langmeiera a Krejčířové (1998) se jedná nejčastěji o:

Rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí – sekulární akcelerace má vliv na posun dolní hranice dospívání. Složitost společenských požadavků a nároky na profesionální vzdělávání oddalují dosažení sociální zralosti. Výrazně se to projevuje v oblasti sexuální aktivity, kdy se jedinec cítí být zralý a touží po sexu, ale ze společenských důvodů jej musí odkládat.

Rozpor mezi rolí a statusem – sociální status je souborem práv a povinností, které určují postavení jedince ve společenské hierarchii. Sociální rolí se rozumí chování odpovídající určité pozici ve společnosti. V jednoduchých společnostech se status rovnal roli. V současné době ve společnosti dochází k častým rozporům. Týká se to hlavně toho, že okolí očekává od jedince vyspělé a odpovědné chování dospělého (role), avšak jeho práva a povinnosti tomu neodpovídají (status).

Rozpor mezi hodnotami mladé a starší generace – převratné technické, vědecké a společenské změny s sebou nesou rozpory v názorech, hodnotách a postojích, kdy starší generace lpí na svých hodnotách a mladá generace si hledá nové.

Rozpor mezi hodnotami rodiny a vnější společnosti - rozpor mezi charakterem citových vztahů v rodině je v dospívání kritický. Jedinec již není vázán na normy a postoje svých rodičů. Kritizuje, revoltuje, avšak v mnoha ohledech je na nich závislý. Stále však od rodičů potřebuje výchovný přístup, ve smyslu taktního vedení, poskytnutí dostatku prostoru pro rozhodování, značnou trpělivost a toleranci citových výkyv, zajištění příležitosti ke

skutečné intimity, podporování pozitivní aktivity, uznání silných stránek a hodnot pro druhé, podporování emancipační snahy (Langmeier, Krejčířová, 1998).

4 Socializace adolescentů v dílčích oblastech

Adolescence představuje přechodné období do dospělosti. Z toho vyplývají specifické rysy socializace. Jedinec je čím dál víc akceptován jako dospělý a také se od něj očekává odpovídající chování. Každý dospívající přichází do styku s různým sociálním prostředím, jemuž se musí přizpůsobit. Získává nové, odlišné role (Vágnerová, 2000).

Socializace je podle Macka (2003) definována jako proces vývoje osobnosti v konkrétním prostředí, sociálním i materiálním, které je charakteristické pro danou společnost. Tato společnost primárně určuje vzájemný vztah mezi jednotlivcem a společností. Helus (1973) in Macek (2003) rozlišuje čtyři složky a aspekty socializace:

Hodnotově normativní složku, jež zastupuje společnost svými hodnotami, normami, přesvědčeními, ideály. Zvlášť významné sociální normy pak pro jedince reprezentuje nejbližší sociální okolí (rodina, výchovně – vzdělávací instituce, apod.).

Mezilidsky vztahová složka představuje konkrétní interakci mezi lidmi, která je ovlivněna výše uvedenými hodnotově normativními činiteli, ale také osobnostními zvláštnostmi a konkrétní situací. Ta je pak určující pro další sociální komunikaci i sociální učení, v němž si jedinec osvojuje sociální role vyplývající z jeho pozic. Macek (2003) k tomu poznamenává, že právě na této úrovni socializace adolescent zažívá řadu konfliktů spjatou právě se změnou rolí v dospívání.

Jak dále uvádí Helus (1973) in Macek (2003) třetí složka, tzv. rezulativní složka systému, je výsledkem součinností hodnotově normativních předpokladů a přímé interakce lidí.

Osobnostní složka zastupuje osobnostní charakteristiku jednotlivce a subjektivní reflexi ostatních tří složek. Označuje také sebereflexi, sebehodnocení. V komplexnějším pojetí ji pak označuje identitou (Macek, 2003).

Adolescenti jsou schopni akceptovat, že normy regulují chování lidí a usnadňují tak společné soužití i fungování celé společnosti. Zároveň ale tito mladí lidé o pravidlech uvažují,

nechtějí je přijímat jen proto, že jsou daná. V případě, že určitá pravidla budou považovat za správná, budou vyžadovat i jejich dodržování (Vágnerová, 2000). Dospívající si tedy sami vybírají hodnoty a normy, k nimž chtějí být loajální.

4.1 Oblast bydlení

Otázka bydlení mladých lidí se do značné míry odvíjí od jejich vztahů, zejména rodinných vazeb, dále je pak determinována mírou samostatnosti a vlastní zodpovědnosti. Problémy s bydlením představují podle Saka a Sakové (2004) sociální problém, který se dotýká především mládeže. Při řešení samostatného bydlení hraje významnou roli ekonomická situace mladého člověka a jeho rodičů, a také lokalita, v níž je problém řešen. Jak dále uvádějí ve své sociologické analýze, více jak čtvrtina jimi oslovených mladých lidí má problém se samostatným bydlením. Tato skupina mládeže v převážné míře žije u rodičů (Sak, Saková, 2004). V případě dostatečné míry samostatnosti a příznivé ekonomické situace, mají mladí lidé možnost pronájmu samostatného bytu, případně pokoje, například prostřednictvím nabídek realitních kanceláří, jejichž nabídky vycházejí z dané lokality. Méně finančně nákladnou variantu samostatného bydlení pak představují ubytovny.

Pro mladé lidi opouštějící institucionální výchovu, kteří nemají podporu rodinného zázemí, a tudíž jsou nuceni řešit své bydlení samostatně, jsou podmínky do značné míry limitovány. Od zařízení institucionální výchovy obdrží finanční příspěvek, jenž legislativa definuje jako věcnou pomoc či jednorázový peněžitý příspěvek, podle skutečné potřeby dítěte v době propuštění ze zařízení (zákon č. 109/2002 Sb., § 33). Tímto finančním příspěvkem jsou schopni pokrýt nejvýše první měsíce nákladů na bydlení.

Podpora placení nákladů na bydlení je možná i prostřednictvím dávek v systému pomoci v hmotné nouzi, jenž představuje příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení (zákon č. 111/2006 Sb., § 21, §33). A příspěvek na bydlení podle § 24 zákona č. 117/1995 Sb., , který přispívá na krytí nákladů na bydlení jednotlivcům i rodinám s nízkými příjmy. Podpora je poskytována prostřednictvím kontaktních míst jednotlivých krajských poboček Úřadu práce.

Další formu podpory v oblasti bydlení představují sociální služby vymezené zákonem č. 108/2006 Sb., jež jsou představeny v kapitole 2.1 této práce.

4.2 Vztahy

Vztahy k rodičům či autoritám obecně a vztahy k vrstevníkům mají výrazně odlišný charakter. V případě rodiny převládá snaha o zrovnoprávnění vlastní pozice, kdežto ve vztahu k vrstevníkům jde často o vlastní „zhodnocení“ (Macek, 2003). Akceptace sebe samého, přijetí vlastní jedinečnosti je tedy častěji reflektována v kontextu rodiny. Vědomí vlastní příslušnosti k určité skupině se pak vztahuje spíše k vrstevnickým skupinám.

4.2.1 Vztahy adolescentů k dospělým

Období dospívání je fází budování nové identity, jejímž předpokladem i důsledkem jsou různé změny v sociálních vztazích. Odpoutání od rodinných vazeb a změna rodinného nastavení byla započata již v pubertě a v období adolescence bývá zpravidla dokončena. *„Výsledkem by měla být proměna vzájemných vztahů ve smyslu akceptace osamostatnění adolescenta a uchování pozitivního vztahu mezi rodičem a dítětem, i když na jiné úrovni než dříve.“* (Vágnerová, 2000, s. 281).

Nepodaří-li se dospívajícímu uvolnit se z přílišné závislosti na rodičích a přesměrovat částečně své vazby na vrstevníky, může docházet k různým obtížím, které si okolí potom nedovede vysvětlit (Langmeier, Krejčířová, 1998). Kritika týkající se v podstatě čehokoli ale směřuje, jak uvádí Říčan (2004), k základnějším otázkám, například k otázkám smyslu života, společenské morálky nebo způsobu výchovy. Život rodičů mohou tito mladí lidé vnímat jako prázdný, zmařený, nudný či bezvýznamný.

Adolescenti odmítají slabost a nerozhodnost dospělých a neberou v úvahu ani potřeby dospělých, respektive svých rodičů, protože si to v danou chvíli ani neuvědomují. Adolescenti berou domov jako samozřejmý zdroj služeb a pohodlí (Vágnerová, 2000). Jak dále zmiňuje Vágnerová, dospívající si často hledají přirozenou autoritu. Dospělého, který by jim imponoval a kterého by brali vážně jako rovnocenného partnera. Konflikty podle Macka (2003) nevadí, když mají adolescenti pocit, že mohou svobodně vyjadřovat své názory a vnímají, že na ně dospělí berou ohled.

Nenaplněná potřeba emancipace, kterou adolescent nezvládl, se může projevat různým způsobem. Dospívající se někdy od rodičů fyzicky odloučí a odejdou z domova. Jak uvádí Říčan (2004) mohou uzavřít i předčasný sňatek s partnerem, kterého si dosadí na místo

rodičů. V běžných případech tento bouřlivý separační proces končí kolem dvacátého roku života obnovením pozitivního vztahu k rodičům a k jejich hodnotám. Podle Langmeiera a Krejčířové (1998) vznikají konflikty většinou kolem specifických pravidel, zákazů a příkazů, které dospívající pokládá za neodůvodněné a příliš omezující.

4.2.2 Vztahy adolescentů k vrstevníkům

Vztahy k vrstevníkům získávají v období adolescence subjektivně větší význam, než měli v minulosti. Jak uvádí Macek (2003), vrstevnický vztah umožňuje vzájemné poskytování názorů, pocitů a vzorců chování. Dospívající se cítí dobře, když mají pocit, že jsou vrstevníky kladně reflektováni. Posiluje to jejich pozici a pocity vlastní významnosti.

Nové vztahy dávají adolescentovi jistotu, kterou ztrácí odpoutáním od rodiny, ale připravují ho také na nové a trvalejší vztahy v dospělosti (Langmeier, Krejčířová, 1998). Ke konci adolescence se vztah k vrstevníkům mění. Podle Vágnerové (2000) už nejde o nekritický obdiv a přijímání všeho, co skupina vyžaduje.

Pro posouzení vývoje vrstevnických vztahů během adolescence se jako užitečná jeví klasifikace Dunphyho (1963) in Macek (2003). Podle něj vznikají v časně adolescenci malé **skupiny** – party, které mají tři až deset členů, jsou neformální a obvykle s vysokou mírou sounáležitosti. Diferencovány jsou podle pohlaví, jen výjimečně smíšené. Mají obvykle vůdčí osobnost, kterou ostatní členové skupiny obdivují. Všichni ze skupiny zpravidla bydlí blízko sebe a jde v nich obvykle o každodenní komunikaci. Ve druhé fázi, ve střední adolescenci, se tyto malé diferencované chlapecké a dívčí skupiny začínají setkávat ve větších skupinách. Ty mají obvykle mezi patnácti až třiceti členy. Typickou aktivitou těchto skupin jsou různé „mejdany“ a „večírky“. Je to prostor pro zahájení erotických heterosexuálních kontaktů. Ty jsou adolescenty hodnoceny jako něco odvážného a prestižního. Ve třetí fázi, podle této klasifikace, adolescenti začínají navazovat první partnerské heterosexuální vztahy. **Partnerské dvojice** jsou pak základem pro vznik nových malých skupin. Tyto skupiny spolu často komunikují a postupně vytvářejí opět velké skupiny. Ve fázi pozdní adolescence se pak tyto velké skupiny znovu rozpadají a malé skupiny setrvávají na bázi hlubšího přátelství mezi páry i jednotlivci (Dunphy, 1963 in Macek, 2003).

Emoční jistotu obvykle poskytuje stabilní kamarád. Jak uvádí Vágnerová (2000),

kamarádství vyplývá z potřeby vztahu s jedincem, který preferuje podobné hodnoty a zájmy a má tudíž i podobné problémy. Přátelství s jedincem, jenž má jinou roli, většinou potřeby adolescenta neuspokojuje. „*Adolescent se sice umí vcítit do zcela odlišného jedince, ale ještě není dostatečně zralý, aby akceptoval a toleroval jeho postoje.*“ (Vágnerová, 2000, s. 287)

Blízké **přátelství** mezi dívkami je v adolescenci podle Macka (2003) častější a důležitější než mezi chlapci. Přátelství chlapců je více kolektivní založené především na společných zájmech a aktivitách. Identifikace se skupinou má větší význam než u dívek. Hodnota vztahu je více opřena o výkon, sociální dovednosti, respekt a pevnost postojů (Macek, 2003).

Navazování a rozvoj partnerských vztahů jsou projevy psychosexuálního vývoje. Potřeba partnera opačného pohlaví už není jen sekundárním projevem sociálního tlaku a potřeby uchovat si prestiž ve skupině jako v období puberty, ale stává se skutečnou potřebou - sociální, psychickou i fyzickou (Vágnerová, 2000).

Na sex a erotiku v tomto období adolescent myslí a o vztazích mluví mnohem častěji, než je tomu v jakémkoli jiném období života (Říčan, 2004). Většina adolescentních lásek je experimentováním a proto obvykle dlouho nevydrží. Adolescenti nebývají pro trvalý vztah ještě dostatečně zralí. Vztah lásky, jak uvádí Vágnerová (2000) vyjadřuje potřebu citové jistoty a naplňuje jedince především emocionálně. Pokud k realizaci vztahu dochází, může kromě emocionálního uspokojení přinášet uspokojení i v oblasti seberealizace, zejména sociální prestiže mezi vrstevníky.

V této době tvoří **sexualita** již významnou náplň heterosexuálního vztahu. Sexuální aktivity začínají lehkým pettingem, který se časem stupňuje až ke genitálním kontaktům (Macek, 2003). Koitální aktivitě ale obvykle předchází experimentování s jinými způsoby uspokojování. Dle Vágnerové (2000) se jedná o autoerotické praktiky, které se projevují až v narcistním zalíbení ve vlastním těle, masturbací apod. Experimentace na homosexuální úrovni může být, jak dále zmiňuje Vágnerová, jedním z přechodných stádií, zaměřených na získání zkušeností. Podle Macka (2003) se v rámci adolescentních erotických vztahů obvykle poprvé ve větší míře může projevit i menšinová sexuální identita, preference či orientace. Dodává však, že v převážné většině dívky dospívají k ženské sexuální identitě a k sexuální orientaci na muže a chlapci k mužské sexuální identitě a orientaci na ženy.

První sexuální zkušenost, dovršená pohlavním stykem je velmi důležitým mezníkem v

životě adolescenta. „*Subjektivně představuje jeden z prožitků, symbolizujících jednoznačný přechod do dospělosti.*“ (Vágnerová, 2000, s. 290).

K dalším znakům sexuálního chování v adolescenci patří promiskuita, kdy dospívající často střídají milostné partnery. Řičan (2004) toto období definuje jako polygamní stádium sexuálního vývoje, kdy jde hlavně o experimentování s novou kompetencí, které se jedinec nemůže nasytit. Jedná se o získávání zkušeností s různými partnery, ale i sebepoznání (Řičan, 2004).

4.3 Zaměstnání a volný čas

- **Zaměstnání**

Nástup do zaměstnání je dalším důležitým sociálním mezníkem, kterého většina adolescentů na konci tohoto období dosáhne. Znamená ukončení přípravného období a přijetí reálné profesní role. Ekonomická soběstačnost je pro adolescenta potvrzením jeho nezávislosti, i když v mnoha případech nemá reálnou představu, jak s penězi hospodařit (Vágnerová, 2000). Problém může představovat konkrétní realizace této role v samotném zaměstnání, kdy se projeví rozdíl mezi skutečností a očekáváním. Jak dále uvádí Vágnerová, adaptace na sociální skupinu spoluzaměstnanců i na prostředí pracoviště může být obtížná. Nástup do zaměstnání je pak pro mladého člověka stresující situací, která může být zdrojem problémů a zklamání, a která často otřese jeho sebejistotou (Vágnerová, 2000).

Motivace mladých lidí k práci je diferencovaná, podle toho jsou odlišná i očekávání spojená s prací a pracovní uspokojení. Základní a nejjednodušší motivací je mzda. Další motivací je využití dovedností, schopností a kvalifikace, ale i uspokojení celé řady dalších sociálních potřeb (Sak, Saková, 2004).

V rámci zaměstnání mohou adolescenti pociťovat určitou nepohodu spojenou s časovým omezením, délkou pracovní doby či ranním vstáváním, což pro ně může znamenat ztrátu svobody a nepříjemnou zátěž.

Podle Vágnerové (2000) je přijetí určité profesní role řešením této oblasti identity adolescenta. V případě, že tato role není subjektivně pozitivně akceptována, představuje omezení potřeby seberealizace i s výhledem do budoucna. „*Nezralý jedinec, neschopný přijmout frustraci a omezit svoje uspokojení, tento problém nedovede řešit a odkládá jej do*

budoucnosti. Vzniká zde určité riziko, že se takový postoj a styl života zafixuje.“ (Vágnerová, 2000, s. 295).

- **Volný čas**

V návaznosti na předešlou problematiku zaměstnání je příznačné definování volného času Langmeierem a Krejčířovou. „*Volný čas poskytuje mladým lidem příležitost k volbě zájmových aktivit, které umožňují bez vnějšího tlaku a svobodněji vyjádření pocitů, postojů a přání než při profesionální orientaci.*“ (Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 156).

Pávková a kol. (2002) definuje volný čas jako dobu, kdy si své činnosti svobodně vybíráme, děláme je dobrovolně a rádi a přináší nám pocit uspokojení a uvolnění.

Hofbauer (2004) charakterizuje volný čas jako činnost, do níž člověk vstupuje s očekáváním, účastní se jí na základě svého svobodného rozhodnutí a která mu přináší příjemné zážitky a uspokojení. Jako hlavní funkce volného času se uvádějí: odpočinek (regenerace pracovní síly), zábava (regenerace duševní síly), rozvoj osobnosti (spoluúčast na vytváření kultury), sociální prevence a výchova.

Volný čas a volnočasové aktivity adolescentů mají svá specifika. V mládí se utváří hodnotový systém a hledají se způsoby jeho uplatňování reálným chováním a činnostmi. Sociální pozice mladých lidí umožňuje větší sociální flexibilitu a dynamiku, oproti dospělým (Sak, Saková, 2004). Jak zmínění autoři uvádějí dále, v žádném jiném období není jedinec schopen zajímat se o tak široké spektrum aktivit jako v dětství a mládí. Činnosti člověka ve volném čase jsou výrazem subjektivní stránky jeho potřeb a zájmů.

Pávková a kol. (2002) upozorňuje na fakt, že v období adolescence, kdy výrazně narůstá význam vrstevnických skupin, je nedostatek nabídky zařízení pro volný čas, jenž by byla dostupná a lákavá i pro jedince z méně podnětného nebo sociálně slabšího prostředí a také jedincům i s podprůměrnými schopnostmi.

Existuje mnoho způsobů, kterými mohou dospívající trávit svůj volný čas. Pávková a kol. (2002) vymezuje tři samostatné celky činností, kterým se lze věnovat ve volném čase: odpočinková činnost, rekreační činnost a zájmová činnost.

Hlavním smyslem odpočinkových a rekreačních činností je podle Pávkové a kol., kompenzace únavy či zabránění přetížení. Odpočinkové činnosti jsou klidné a nejsou fyzicky náročné. Řadí se sem například práce s počítačem, poslouchání rádia, stolní hry, procházky,

čtení knih a v neposlední řadě spánek. Rekreační činnosti jsou fyzicky náročnější a často mají podobu tělovýchovných cvičení či manuální práce. Zájmové činnosti pak Pávková a kol., chápe jako „*cílevědomé aktivity zaměřené na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností. Mají silný vliv na rozvoj osobnosti i na správnou společenskou orientaci*“ (Pávková a kol., 2002, s. 92).

Pasivní trávení volného času naopak může přinášet i rizika, jenž jsou spojená se sociálně patologickými jevy a která jsou ohrožujícím faktorem zvláště v období adolescence. Projevuje se to třeba ve změně trávení volného času. „*Ve srovnání s minulostí, současní adolescenti ve větší míře preferují pasivní formu odpočinku či jednoduchou zábavu a krátkodobé intenzivní prožitky (tzv. adrenalinové „výkony“, které nevyžadují dlouhodobou systematickou přípravu a trénink, experimentování s drogou, hraní jednoduchých her na automatech atd.)*.“ (Macek, 2003, s. 117).

Pro mladé lidi odpouštějící zařízení institucionální výchovy, kteří jsou bez možnosti podpory stabilního rodinného zázemí a podnětného prostředí, a kteří nejsou vždy připraveni na novou životní roli, takový způsob trávení volného času představuje výrazně zvýšené riziko pro jejich budoucí vývoj.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Reflexe aktuální sociální situace z pohledu bývalých klientů

Praktická část práce je zaměřena na problematiku aktuální sociální situace a její reflexi z pohledu bývalých klientů výchovného ústavu. Přiblíženy budou zejména oblasti týkající se bydlení, vztahů, zaměstnání a volného času. V rámci oblasti volného času se tato práce nevěnuje fenoménu zneužívání návykových látek, byť s danou oblastí a cílovou skupinou značně souvisí.

5.1 Cíle výzkumného šetření

Cílem praktické části bylo zjistit, jak bývalí klienti výchovného ústavu nazírají na svou aktuální situaci v sociálním kontextu.

Zabýváme se tedy otázkami jejich současného bydlení, vzájemnými vztahy s příbuznými i vrstevníky, a dále se snažíme zjistit aktuální situaci na poli zaměstnání a trávení volného času. Jedním s dílčích cílů bylo také zjistit, zda jsou bývalí klienti schopni samostatného vyřizování náležitostí na úřadech, a v případě potřeby, zda vědí kam se obrátit pro pomoc.

5.2 Popis aktuálního stavu, východiska práce

Po ukončení institucionální výchovy se mladí lidé navracejí do domácího prostředí, který může představovat jistý „záchytný bod“ v začátku jejich nové životní etapy. Již tak je ale pro mnohé obtížné tuto situaci adekvátně zvládat, ať už z důvodů narušených rodinných vazeb, ztížené ekonomické situace či z jiných důvodů. V případě, že se do domácího prostředí vrátit nemohou, ocitají se v ještě složitější životní situaci, v níž si v některých ohledech nemusejí vědět rady.

Možnosti, kam by se případně mohli obrátit pro radu a pomoc sice existují, aktuální situace je ale taková, že ucelený - provázaný systém návazné péče pro mladé dospělé, jenž opustili zařízení institucionální výchovy, v České republice dosud chybí. V dílčích oblastech je jistá péče zastoupena zejména neziskovým sektorem, kterou představují služby sociální prevence (nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, domy na půli, azylové domy...), dále pak

konkrétním odborným poradenstvím. V rámci sociálního odboru dané obce s rozšířenou působností by měl sociální poradenství zajišťovat sociální kurátor pro dospělé (v návaznosti na předchozí péči sociálního pracovníka pro mládež).

Je jistě námětem do diskuze, do jaké míry je věnována této cílové skupině mladých dospělých pozornost.

5.2.1 Dosavadní výzkumná šetření v dané oblasti

Z prací zabývajících se danou problematikou lze zmínit situační analýzu Systému náhradní péče o děti a mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče vydanou sdružením SOS vesniček. Tato analýza se zaměřuje na otázku, jak jsou děti a mladiství žijící v různých formách náhradní péče připravováni na opuštění tohoto systému a jaký systém následné péče je pro ně připraven, aby jim usnadnil zapojení do života běžné společnosti (Folda a kol., 2009). Z výsledků a srovnání, jež poskytuje jmenovaná situační analýza vyplývá, že mezi skutečnými potřebami mladých lidí, kteří se připravují na odchod ze systému náhradní péče, a péčí, kterou jim nabízí státem garantovaný systém sociálních služeb je značný rozpor. Jedním ze zásadních problémů je podle autorů především skutečnost, že mladí lidé žijící v zařízeních náhradní péče mnohdy nejsou na odchod do samostatného života připravováni systematicky a dlouhodobě. *„Výsledkem je stav, kdy jsou často po zcela nedostatečné přípravě nuceni odejít do světa, který na ně není připraven, a oni nejsou připraveni na něj. Problémy, se kterými se potýkají, lze v zásadě shrnout do tří velkých oblastí – sociální nepřipravenost, ekonomická nesamostatnost, chybějící emocionální podpora“* (Folda a kol., 2009, s. 25).

Relevantní k dané problematice je i Analýza efektivity fungování systému péče o ohrožené děti - Gjuričová (2008), která ve své práci mimo jiné shrnuje fakt, že v České republice je vysoký počet dětí umístěných v institucionální péči, jenž jsou v zařízeních institucionální péče umístěvány dlouhodobě a až do dospělosti. Toto umístění dětí v institucionální péči podle ní znamenalo v mnoha případech jen přerušování sociálně patologického vývoje, jenž po ukončení institucionální péče znovu pokračoval.

5.3 Stanovení problému, formulace výzkumných otázek

Jak bylo uvedeno v předchozím textu, bude výzkumné šetření zaměřeno na problematiku aktuální sociální situace a její reflexi pohledem bývalých klientů výchovného ústavu.

Budeme analyzovat, jaký mají tito mladí lidé náhled na oblast svých rodinných i vrstevnických vztahů, jak hodnotí své stávající bydlení, zda mají v současné době zaměstnání a jakým způsobem tráví volný čas. Zajímá nás také, do jaké míry jsou schopni jednání s úřady při vyřizování osobních náležitostí a zda využívají služeb podpory, případně jaké služby podpory jim schází.

Vymezíme si silné stránky, resp. oblasti, v nichž jsou bývalí klienti se svou aktuální situací spokojeni a naopak oblasti, ve kterých se zatím nepodařilo dosáhnout výraznějších úspěchů nebo ve kterých účastníci šetření přímo selhávají.

V návaznosti na výše uvedené oblasti byly stanoveny následující výzkumné otázky:

- Jak specifikují bývalí klienti své současné bydlení a jsou s tímto zázemím spokojeni?
- Dokáží bývalí klienti na bydlení pravidelně finančně přispívat?
- Se kterým členem rodiny mají bývalí klienti nejbližší vztah?
- Mají bývalí klienti stálý partnerský vztah?
- Mají bývalí klienti stálé zaměstnání? Jaký je nejčastější důvod ukončení pracovního poměru?
- Jak tráví bývalí klienti volný čas a jak by jej ideálně chtěli trávit?
- Jakou formu následné péče by bývalí klienti využili ve své aktuální situaci?
- Orientují se bývalí klienti při vyřizování úředních záležitostí?

5.4 Použité metody

Ve výzkumném šetření byly použity kvalitativní výzkumné metody, jenž kladou důraz na subjektivní význam a interpretaci a také vyhovují otevřenosti metod získávání dat. Kvalitativní výzkum je v psychologickém slovníku definován jako: „výzkum postpozitivistický, naturalistický; zdrojem dat jsou přirozená prostředí, jako je rodina, školní třída, pracovní skupina, a důraz se klade na výklad zkoumaných jevů očima účastníků nebo

pozorovatelů; výsledkem je podrobný, idiografický popis jednotlivých případů.“ (Hartl, 2004, s. 122). Dle Miovského (2006) využívá kvalitativní přístup principy jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti, procesuálnosti a dynamiky, pro popis a interpretaci nekvantifikovaných nebo nekvantifikovatelných vlastností a zkoumaných jevů.

Rozdíly mezi kvantitativně a kvalitativně orientovanými výzkumy vidí Chráska (2007) zejména v odlišné orientaci filozofických základů. Kvantitativní výzkumy, vycházející z pozitivismu, připouštějí hledisko jedné objektivní reality, která není závislá na našich postojích, přesvědčeních a citech. Naproti tomu kvalitativní přístup, jenž vychází z fenomenologie, zdůrazňuje subjektivní aspekty a připouští existenci více realit.

K analýze bylo použito metody polostrukturovaného interview. Miovský (2006) označuje termínem interview takový rozhovor, který je moderovaný a prováděný s určitým cílem pro účely výzkumné studie. Polostrukturované interview je pak podle Miovského (2006) pravděpodobně nejrozšířenějším druhem rozhovoru, jelikož dokáže řešit mnoho nevýhod jak nestrukturovaného, tak strukturovaného interview. Tato výzkumná metoda umožňuje zachytit nejen fakta, ale i hlouběji proniknout do motivů a postojů respondentů (Gavora, 2000).

Vytvořením určitého schématu, jež je pro tazatele závazné, obvykle specifikujeme okruhy otázek. Je možné zaměřovat pořadí, v jakém se okruhům věnujeme. Pro různé části interview se užívají různé strategie. „*Některé pasáže (okruhy) jsou více ponechány na tazateli, včetně samotného znění a pořadí otázek, jiné části naopak mohou mít plně strukturovanou formu a vyžadujeme u nich po tazateli striktní dodržení pořadí a znění otázek.*“ (Miovský, 2006, s. 160).

Miovský dále uvádí, že je vhodné použít následné upřesnění a vysvětlení odpovědi účastníka. U polostrukturovaného interview je tedy definované minimum témat a otázek, tzv. jádro interview, které má tazatel za povinnost probrat. Na toto jádro se pak nabalují různé doplňující otázky a odpovědi, které je možno využít při zpracování a analýze. Větší váha je u polostrukturovaného interview přikládána také vnějšímu prostředí.

Možnost kombinace prvků nestrukturovaného a strukturovaného interview činí z této metody podle Miovského takřka ideální výzkumný nástroj pro oblasti využití většiny výzkumných plánů v rámci kvalitativního přístupu.

5.5 Výběr účastníků, charakteristika souboru

Použita byla metoda prostého záměrného (účelového) výběru. Jak uvádí Miovský (2006), jedná se o postup, kdy jsou účastníci cíleně vyhledáváni podle jejich určitých vlastností a kritériem výběru je právě vybraná vlastnost, projev nebo stav. Jsou tedy vybíráni jedinci, kteří dané kritérium splňují a jsou ochotni se do výzkumu zapojit.

Základní kritéria výběru účastníků:

- doba od ukončení institucionální výchovy je minimálně jeden rok,
- účastník je schopen formulovat své zkušenosti,
- účastník je ochoten poskytnout rozhovor.

Charakteristika souboru:

Jak je uvedeno výše, výzkumné šetření bylo zaměřeno na bývalé klienty výchovného ústavu. Do výzkumného šetření se zapojilo celkem 10 účastníků ve věkovém rozmezí 19 – 24 let, u nichž doba od ukončení institucionální výchovy nebyla kratší než 1 rok.

Pořadové číslo účastníka	Věk	Doba od ukončení institucionální výchovy (roky cca)	Datum rozhovoru
1.	23	5	20. 1. 2018
2.	22	4	21. 1. 2018
3.	24	5	26. 1. 2018
4.	21	3	7. 2. 2018
5.	23	4	12. 2. 2018
6.	20	2	12. 2. 2018
7.	19	1	18. 2. 2018
8.	20	2	23. 2. 2018
9.	21	4	28. 2. 2018
10.	20	2	19. 3. 2018

Tabulka č.1 Účastníci podle věku, doby od ukončení institucionální výchovy, data rozhovoru

5.6 Proces tvorby dat a zpracování materiálu

Samotný proces tvorby dat lze rozdělit do tří fází:

- orientační screening mezi bývalými klienty o případné ochotě se do výzkumného šetření zapojit,

- konceptualizace okruhů, formulace otázek,
- hlavní fáze sběru dat – individuální rozhovory s jednotlivými účastníky

5.6.1 Struktura rozhovoru

Struktura rozhovoru vycházela z konceptu okruhů, jenž vyplývaly z výzkumných otázek.

První okruh otázek byl zaměřen na oblast současného bydlení, schopností na něj pravidelně přispívat, a dále zjišťováním spokojenosti se stávajícím bydlením.

Ve druhém okruhu jsme se zabývali oblastí vztahů. Zaměřili jsme se na vztahy s rodinnými příslušníky, vztahy partnerské i vrstevnické.

Třetí okruh otázek byl věnován problematice pracovního uplatnění a možnostmi využívání a trávení volného času.

Ve čtvrtém okruhu otázek jsme se zaměřili na kompetence v oblasti vyřizování úředních záležitostí a na potřeby různých forem služeb podpory.

5.6.2 Průběh výzkumného šetření

V prosinci 2017 jsem oslovil vybrané bývalé klienty dle zvolených kritérií prostřednictvím mailové korespondence nebo prostřednictvím sociálních sítí. Vzhledem ke skutečnosti, že jsem s částí bývalých klientů v občasném kontaktu, nebylo obtížné je seznámit se záměrem výzkumného šetření a požádat je o jejich účast na šetření. Následně jsem se věnoval studiu podkladů, přípravě a formulaci struktury rozhovoru.

Sběr dat probíhal od konce ledna do poloviny března 2018. Rozhovory byly uskutečněny s každým účastníkem individuálně, po předchozí domluvě, v místě jeho současného bydliště. Se třemi účastníky proběhlo interview prostřednictvím videohovoru přes Skype. Z předem dohodnutých několika dalších setkání se jich nakonec uskutečnilo deset (několik bývalých klientů účast po prvotním oslovení přislíbilo, z různých důvodů ale nakonec odmítli nebo se na domluvené setkání nedostavili). Průběh odpovídal obvyklým fázím interview. Miovský (2006) jako fáze rozhovoru uvádí: přípravnou a úvodní část, vzestup a upevnění kontaktu, jádro interview, závěr a ukončení.

V přípravné a úvodní části byl účastník seznámen s cíli a účelem interview i celého

výzkumného šetření, dále se způsobem fixace dat a etickými zásadami, z nichž vycházelo pro něj podstatné sdělení, a to ujištění o zaručení anonymity.

Vzhledem ke strukturaci se čtyřmi tematickými okruhy otázek bylo někdy obtížnější vracet se „k základní tematické ose“. Ve všech případech však interview probíhalo v příjemné a otevřené atmosféře.

5.6.3 Zpracování výzkumných dat

V březnu 2018 proběhlo následné zpracování a roztřídění dat. Fixováním dat, pomocí záznamového archu se základní strukturou okruhů otázek, vznikl základní materiál. V dalších krocích byla data upravena tak, aby s nimi bylo možno provádět analýzu. Byly vybrány relevantní části textu. Následovalo kódování dat do datových jednotek a poté byly označeny pasáže (tzv. barvení textu), jenž se týkaly daných tematických celků, které odpovídaly základním výzkumným otázkám. Každý tematický okruh byl označen svou barvou pro snadnější orientaci při analýze celého textu.

5.7 Výsledky a jejich analýza

Analýza kvalitativních dat je považována za jednu z nejobtížnějších fází realizace výzkumu, k čemuž výrazně přispívá velká míra volnosti výkladu jednotlivých metod, nízká standardizace dílčích postupů a velké množství možností, které nabízejí jak jednotlivé metody, tak množství variant, vzniklých jejich kombinací (Miovský, 2006).

Jak uvádí Hendl (2005) in Švaříček, Šed'ová a kol. (2014) při kvalitativní analýze jde o systematické nenumerné organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, kvality a vztahy.

Obecně pod termínem analýza kvalitativních dat chápe Miles&Huberman (1994) in Miovský (2006) následující fáze výzkumu: kódování, archivace kódovaných dat, propojování dat, komentování a doplňování dat, vyvozování závěrů a verifikace, budování závěrů a grafické mapování.

Analýza dat probíhala v podstatě průběžně od počátku jejich sběru. Již v průběhu rozhovorů aktuálně získávané údaje ovlivňovaly zaměření dalších kladených otázek. Po skončení hlavní fáze sběru dat byla získaná data podrobena rozboru a dalšímu zpracování.

Při zpracování analytické části byla významnou inspirací praktická část disertační práce Hutytové (2007), dále byly využity poznatky z metod analýzy kvalitativních dat dle Miovského (2006) a Hendla (2016).

Analýza se skládala z následujících fází:

- kódování - označení významových celků dle vytvořených kritérií,
- propojování dat - vzájemné propojování získaných dat v tematické celky, vytváření a identifikace kategorií,
- komentování a doplňování dat - psaní komentářů a doplňků, které vhodným způsobem rozšiřují existující data,
- vyvozování závěrů a verifikace - interpretace údajů a ověřování její platnosti.

Průběžná verifikace probíhala již během jednotlivých rozhovorů, kdy byly účastníkům kladeny otevřené otázky, ověřující platnost sdělených dat.

Vlastní výsledky a jejich analýza

Struktura rozhovoru byla rozdělena do čtyř okruhů:

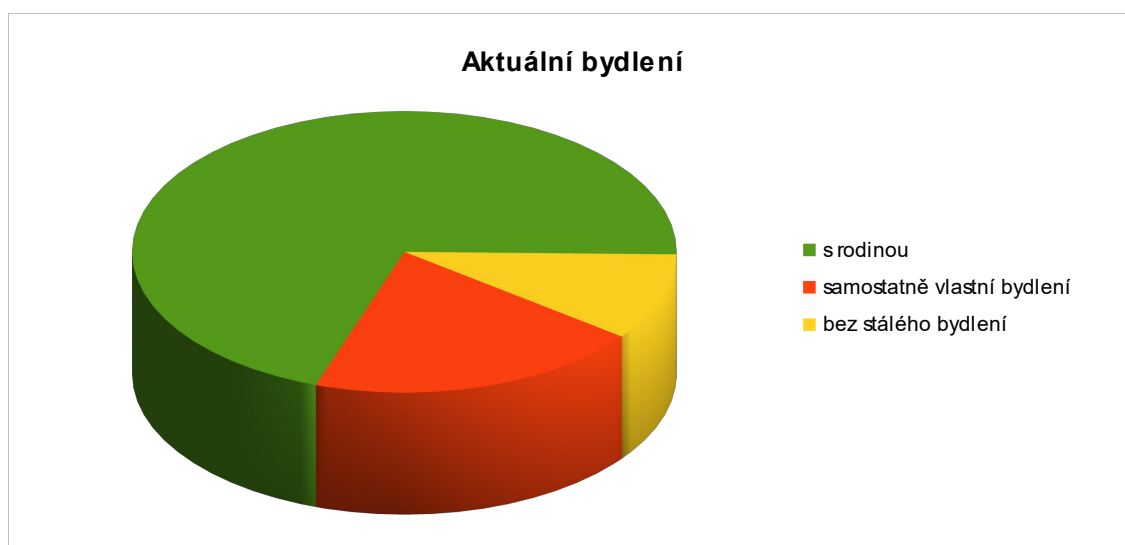
- Specifika současného bydlení
- Vztahy
- Zaměstnání a volný čas
- Možnosti podpory a péče, kompetence při jednání s úřady

5.7.1 Specifika současného bydlení

Potřeba zázemí a bydlení je pro většinu lidí velmi důležitá. V tomto okruhu otázek bylo cílem zjistit aktuální formu bydlení bývalých klientů, jejich spokojenost se stávajícím bydlením, a také schopnost pravidelně své bydlení platit nebo na něj přispívat, případně jakou částkou.

U tématu týkající se **současného bydlení** a zázemí byla významným činitelem i skutečnost, zda se bývalí klienti navraceli po ukončení institucionální výchovy do rodinného prostředí či nikoliv. S celou rodinou (rodiči a sourozenci) bydlí ve společné domácnosti jediný účastník. S matkou a sourozenci taktéž 1 účastník. Necelá polovina dotazovaných (4 z

10) uvedla bydlení u prarodičů, z toho 1 účastník společně s bratrem a matkou. Účastník č. 2 sdílí bydlení s bratrem. K samostatnému bydlení s přítelkyní se přihlásili 2 účastníci. „Bydleli jsme předtím u rodičů přítelkyně, ale párkrát jsme se neshodli, teď když oba vyděláváme, bydlíme sami, a je to v pohodě.“ (Účastník č. 4) Ke svému aktuálnímu bydlení účastník č. 5 sdělil, že bydlí s přáteli a dodal: „Bydlel jsem v Domě na půli cesty i na ubytovně, někdy i venku, kde se dalo.. V současné době bydlíme s kamarádama v zahradním domku, je to spíš squat.“

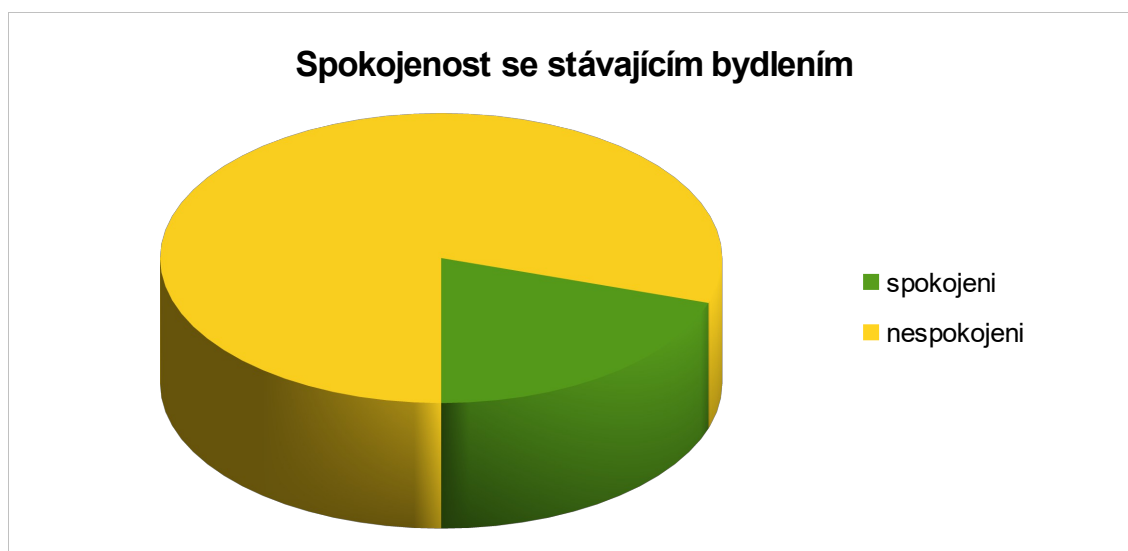
Graf č.1 Aktuální bydlení

V otázce pravidelného přispívání či **placení bydlení** se odpovědi účastníků různili. Účastník č. 1 (platí celý nájem bytu 9.500,-), účastník č. 2 (platí energie cca 2.500,-), účastník č. 4 (platí nájem bytu napůl s přítelkyní, podle výše jejího aktuálního příjmu, zpravidla 3.000,-). 4 účastníci uvádějí, přispívají nepravidelně a různými částkami. „Když mám brigádu a peníze tak něco přispěju, tak 1.000,-.“ 3 z 10 účastníků pak přiznávají, že na náklady na bydlení nepřispívají vůbec.

Graf č.2 Přispívání na bydlení

Spokojenost se stávajícím bydlením vyjádřili 2 z 10 dotazovaných. Ze zbylých 8 účastníků pak jako důvod nespokojenosti uvedlo 6 účastníků osamostatnění se a 2 účastníci zmínili jiné představy a nároky na bydlení.

Graf č.3 Spokojenost se stávajícím bydlením

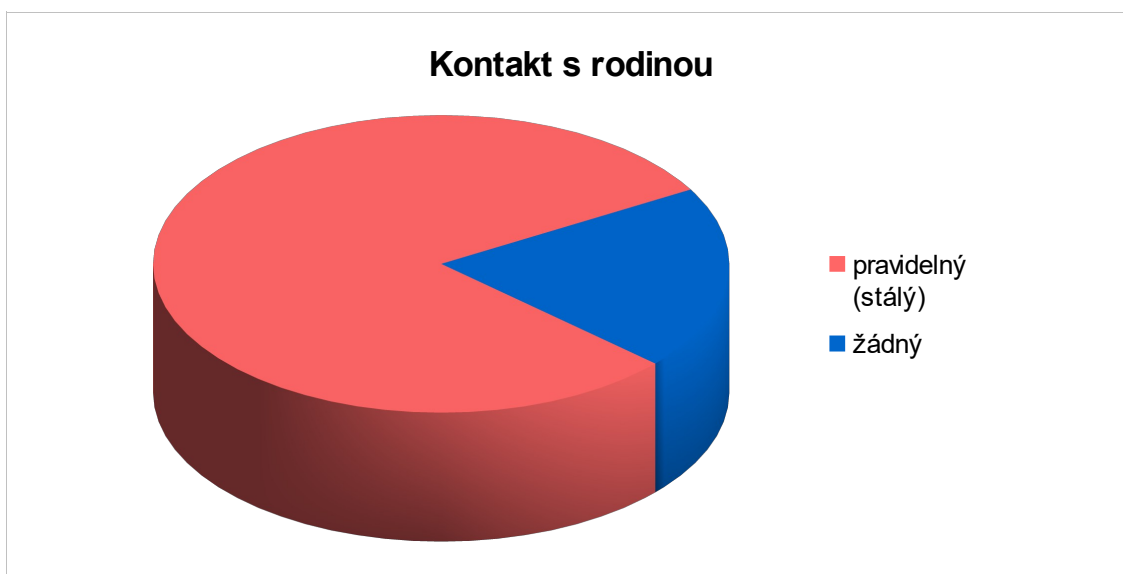
Shrnutí

- **Současné bydlení** řeší bez podpory rodiny výrazně menší část účastníků (3 z 10), společně s přítelkyní v současnosti bydlí 2 účastníci. Naopak zbylá většina dotazovaných (7 účastníků) žije s některým z členů rodiny. V odpovědích byli opět výrazně zastoupeni prarodiče (4 ze 7).
- V otázkách pravidelného placení nebo **přispívání na bydlení** vyšlo najevo, že téměř tři čtvrtiny účastníků (7 z 10) přispívá na náklady na bydlení nepravidelně nebo vůbec (3 účastníci).
  - Plnou **spokojenost** se stávajícím bydlením vyjádřili pouze 2 účastníci. Pro zbylou většinu byla pak důvodem nespokojenosti potřeba osamostatnění se.

5.7.2 *Vztahy*

V tomto okruhu otázek jsme se soustředili na oblast vztahů rodinných, zejména vztahy s užší rodinou, na partnerský vztah a priority v něm, a dále pak na vztahy s vrstevníky.

V oblasti **rodinných vztahů** jsme se nejdříve zaměřili na užší rodinu. V současné době je v pravidelném kontaktu s některým z členů své rodiny 8 z 10 účastníků. S celou (nukleární) rodinou je v kontaktu pouze 1 účastník. Nejčtetnějším rodinným spojením je matka-sourozenec-prarodič, které se vyskytovalo u 5 účastníků. 1 účastník uvedl kontakt jen s matkou a sourozenci. 1 účastník pouze s bratrem. Účastník č. 5 objasnil: „*Byl jsem v děcáku, pak chvíli jen s babkou. S tou si ale nerozumím, hádali jsme se, tak se nebavíme*“. Jako rodinného příslušníka, se kterým má účastník nejbližší vztah označilo 6 účastníků babičku a 2 účastníci svého bratra. Účastník č. 5 odpověděl, že nikoho takového nemá. Jeden účastník neodpověděl. Na otázku, zda je tento vztah pro účastníka důležitý odpovědělo 7 z 8 dotazovaných účastníků, že rozhodně ano. Odpověď účastníka č. 6 byla: „*Spíš ne, je mi to jedno*“.

Graf č.4 Kontakt s rodinou

Následujícím tématem v tomto okruhu byla oblast **partnerských vztahů**. Zda účastníci žijí v partnerském vztahu, případně jaké preferují priority v budoucím vztahu. Stálý partnerský vztah zmínili 2 z 10 účastníků. Účastník č. 4 doplňuje, že vztah trvá už 3 roky. Ze zbylých 8 účastníků by o trvalý partnerský vztah stáli 2 účastníci. Prioritami ve vztahu (z kategorií sex, zázemí, mít někoho rád) byl u účastníků jednoznačně sex (9 z 10), přičemž 3 účastníci uvedli i kategorii mít někoho rád a zázemí.

Graf č.5 Stálý partnerský vztah

V oblasti **vrstevnických vztahů** všech 10 účastníků shodně odpovědělo, že mají kamarády, na které se mohou spolehnout. Závěrečnou otázkou pak bylo, zda jsou účastníci v kontaktu s bývalými klienty výchovného ústavu. 4 z 10 účastníků odpovědělo ano.

Shrnutí

Oblast vztahů obecně je pro bývalé klienty významnou životní oblastí i přes různorodou nefunkčnost mezi některými členy rodiny nebo širšího okolí.

- V rámci vztahů v **rodině** je v současné době s některým jejím členem v pravidelném kontaktu převážná většina účastníků (8 z 10). Pokud bychom měli vymezit společně více členů rodiny, se kterými je jeden účastník v pravidelném kontaktu, nejfrekventovanějším obsazení ukázalo, že se jedná o matku, sourozence a prarodiče (5 účastníků). 7 z 8 účastníků, jenž uvedli, že jsou v pravidelném kontaktu s některým z členů rodiny pak konstatovalo, že je pro ně tento vztah důležitý. Z rozhovorů také vyplynulo, že s otcem je v pravidelném kontaktu pouze 1 účastník. Není bez zajímavosti, že jako nejbližšího člena rodiny uvedlo 6 účastníků shodně babičku, pro 2 účastníky to byl bratr.
- Ve stálém **partnerském vztahu** jsou 2 z 10 účastníků. Ze zbývajících 8 oslovených bývalých klientů by pak o trvalý partnerský vztah stáli 2 účastníci. Prioritami pro současný i budoucí partnerský vztah je v drtivé většině sex.
- V oblasti **vrstevnických vztahů** pak všichni účastníci shodně uvedli, že mají blízké přátele, na které se mohou spolehnout.

5.7.3 Zaměstnání a volný čas

V tomto okruhu otázek bylo předmětem zájmu uplatnění na trhu práce, zda v současné době mají účastníci stálé zaměstnání a dokáží si ho udržet. Dalším tématem bylo trávení volného času.

V okruhu otázek zaměřených na dlouhodobější **stálé zaměstnání** odpovídali 3 z 10 účastníků, že aktuálně mají stálou práci. Všech 7 účastníků bez stálého zaměstnání pak

zmínilo, že využívají možnosti občasných, hlavně sezónních brigád, konkrétně se pak jedná o brigády převážně ve stavebnictví a ve skladech. Jako výhodu brigády oproti stálému zaměstnání pak 5 účastníků označilo denní nebo týdenní výplatu mzdy. 3 účastníci také zmínili přivýdělek prodejem drog a 1 účastník i drobnými krádežemi. „*Když občas otočím nějaký hulení nebo éčko, jsem spokojenej, tak proč bych chodil každé den do práce...*“ (Účastník č. 6)

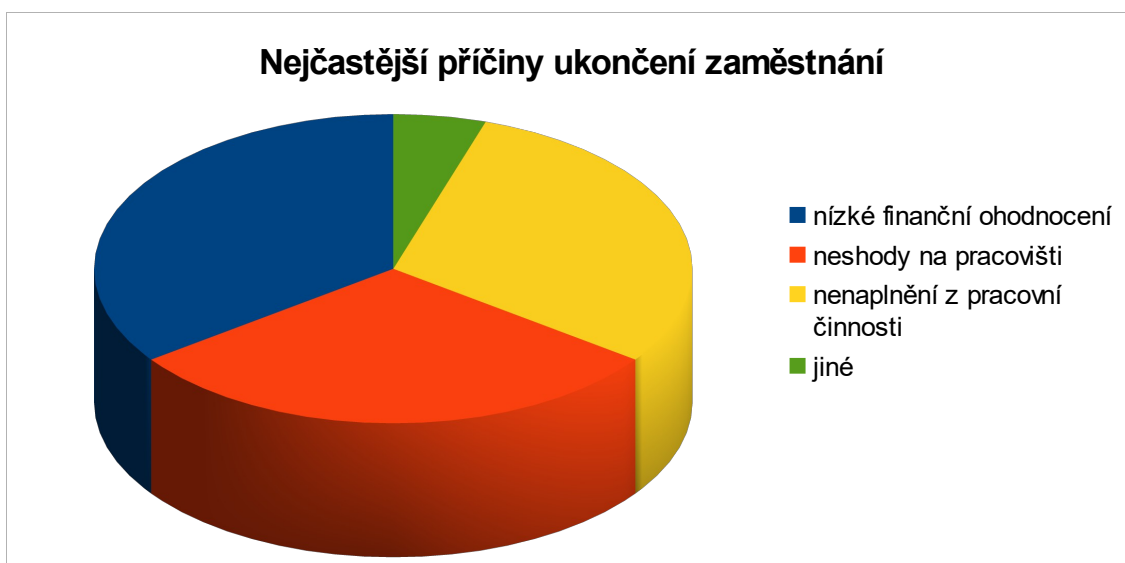

Graf č.6 Stálé zaměstnání

Další otázkou bylo zjišťováno, jakou nejdelší dobu účastník v zaměstnání vydržel. Účastník č. 1 uvedl, že je na stejné pracovní pozici již skoro 1,5 let. Účastník č. 4 zmiňoval taktéž své současné zaměstnání (8 měsíců). 8 dotazovaných pak přiznává, že nejdelší období pravidelného zaměstnání nepřesáhla 2 měsíce.

Obecné, jimi udávané důvody, vedoucí k **ukončení zaměstnání** jsou u zmíněných 8 účastníků takřka totožné: nízké finanční ohodnocení (7 účastníků), neshody s nadřízenými či spolupracovníky (6 účastníků). „*Občas jsem přišel později, tak prý už nemusím chodit vůbec*“ (ukončení posledního zaměstnání ve skladě; Účastník č. 3). „*Blbý kecý a šizení na výplatě.*“ (Účastník č. 10). Jako jeden z důvodů uváděli účastníci také neuspokojení z pracovní činnosti, resp. daná práce je nebavila (6 z 10 účastníků).

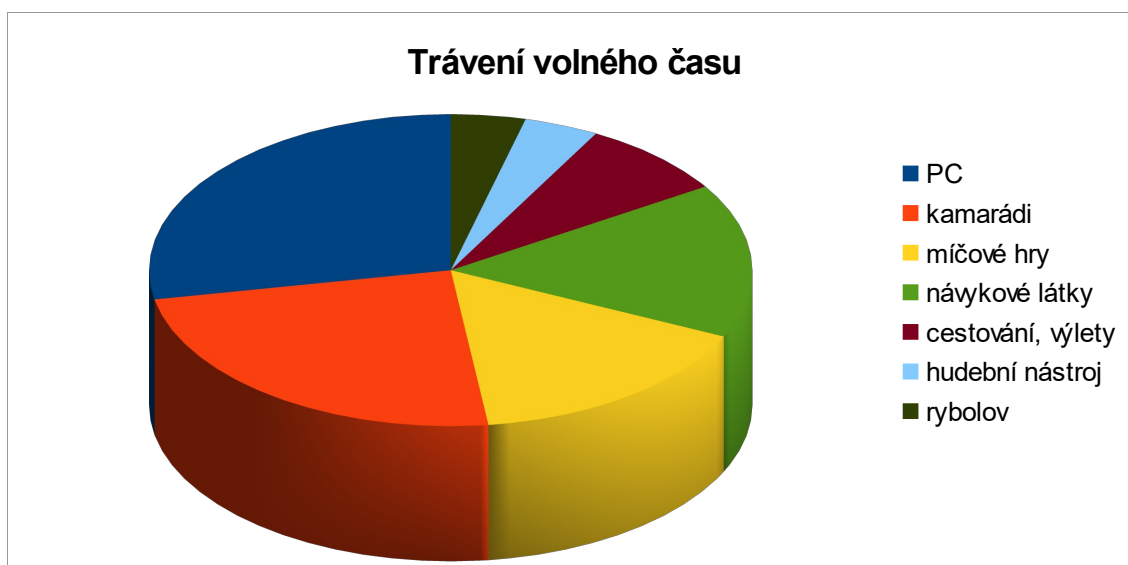

Graf č.7 Nejčastější příčiny ukončení zaměstnání

Představy o ideálním zaměstnání dokázalo formulovat 5 z 10 účastníků. 2 účastníci by ideálně vycestovali a našli uplatnění v zahraničí (práce v cestovním ruchu, práce ve stavebnictví). 2 účastníci jsou spokojeni se stávajícím zaměstnáním, jen by požadovali vyšší příjmy). 1 účastník by se ideálně věnoval svému koníčku a živil se muzikou.

V tematickému okruhu trávení **volného času** bylo cílem zjištění, jak účastníci nejraději tráví svůj volný čas a jak by jej (ideálně) rádi trávili. Účastník č. 1 (*rybolov, pes, výlety*), představu o ideálním trávení volného času má totožnou („*Asi stejně, jen bych si přál jet na ryby do Norska*“); účastník č. 2 (*PC, hra na kytaru, kapela, kamarádi*), ideální představa je koncertovat; účastník č. 3 (*PC, kamarádi*); „*Nenapadá mě, jak jinak bych ho měl trávit. Chtěl bych mít víc peněz...*“; účastník č. 4 (*přítelkyně, výlet, fotbal*); účastník č. 5 (*kamarádi, návykové látky*); účastník č. 6 (*PC, kamarádi, návykové látky*), ideální představa (*cestovat po Americe*); účastník č. 7 (*PC, kolo, basket, kamarádi, návykové látky*), ideálně (*mít peníze, s kamarády, návykové látky*); účastník č. 8 (*PC, kamarádi, fotbal*), ideálně (*mít peníze, cestovat*); účastník č. 9 (*PC, fotbal*); účastník č. 10 (*PC, kamarádi, návykové látky*).

Graf č.8 Trávení volného času

Shrnutí

- Mít stabilní **stálé zaměstnání**, jak vyplynulo z odpovědí, není pro větší část účastníků v současné době prioritní. Stálé zaměstnání uvedli 3 účastníci. 7 účastníků uvedlo, že využívá možnosti občasných brigád. 3 dotazovaní pak přiznávají, že si přivydělávají i nelegální prostředky (prodej drog). Schopnost udržet si zaměstnání v delším časovém horizontu uvedli 2 účastníci. Maximální doba pro většinu bývalých klientů (8 z 10) činila dva měsíce. Jako nejčastější důvody pro ukončení pracovního poměru účastníci uváděli nízké finanční ohodnocení (7 účastníků), neshody na pracovišti (6 účastníků) a nespokojení z pracovní činnosti zmínilo také 6 účastníků. Problematickým se ukázala formulace ideálního zaměstnání, vyjádřit svou představu bylo schopno 5 účastníků. Jednalo by se pak o běžnou práci ve stavebnictví nebo cestovním ruchu, ovšem vysoce finančně ohodnocenou.
- V otázkách trávení **volného času** patřily mezi nejčastější odpovědi PC (7 z 10 účastníků) a aktivity s kamarády (6 z 10 účastníků), míčové hry uvedli 4 účastníci, stejný počet (4 z 10 účastníků) přiznává zneužívání návykových látek. Cestování (2 účastníci). Dále se ve volnočasových aktivitách vyskytoval rybolov, jízda na kole nebo hra na kytaru. Na otázku jak by rádi účastníci volný čas trávili, nedokázala více jak polovina (6 účastníků) odpovědět nebo je spokojena se stávajícím stavem. 3 účastníci shodně uvedli cestování.

5.7.4 Možnosti podpory a péče, kompetence při jednání s úřady

V tomto okruhu otázek byla věnována pozornost **službám (následné) péče** o bývalé klienty, kterou po ukončení institucionální výchovy využili a kterou naopak postrádají.

Větší část účastníků (7 z 10) se po ukončení institucionální výchovy navrátilo zpět do domácího prostředí, tudíž hned po ukončení nebyli nuceni řešit otázku například bydlení. 2 účastníci uvedli, že využili možnosti ubytování v Domech na půli cesty (účastník č. 2 zmiňuje: „*V domě na půli cesty jsem byl jenom dva měsíce, protože to ještě platil pasták..*“). V oblastech mimo bydlení pak účastník č.5 občas využívá služeb K – centra, a jednou navštívil i nízkoprahový klub pro děti a mládež.

Na otázku jaká služba, která by pro ně byla prospěšná, jim chybí, odpověděla převážná většina (8 z 10 účastníků), že by si jen rádi „*pokecali*“. Konkrétnější podpora či služba se pak týkala zaměstnání (mimo úřad práce) 2 účastníci, 2 účastníci také uvedli finanční poradenství.

Graf č.9 Preferovaná služba následné péče

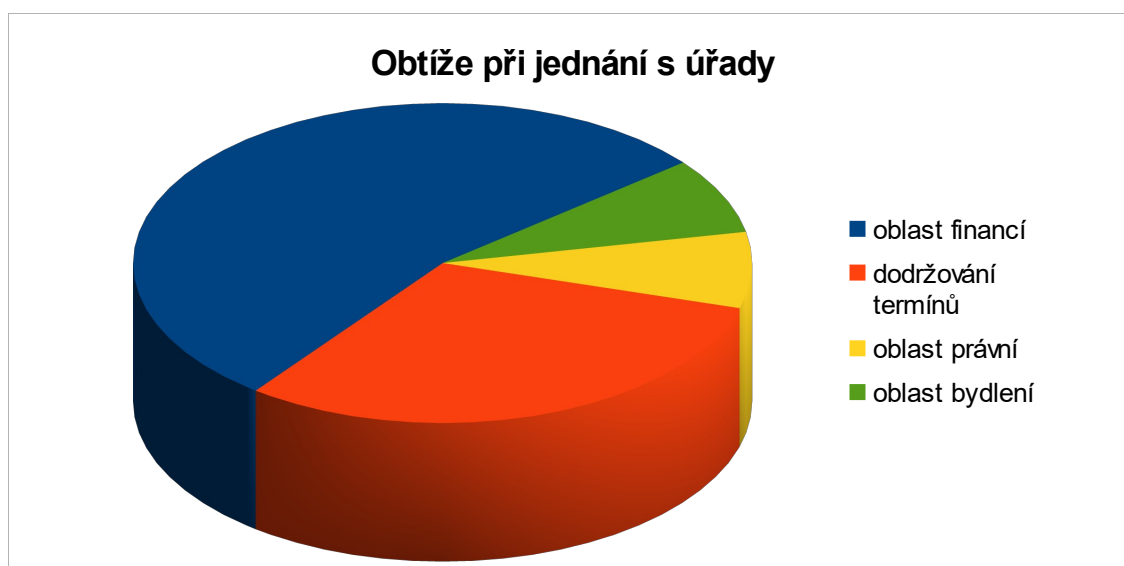
Dalším tématem bylo **jednání s úřady** a obstarávání si daných záležitostí. Otázky byly rozčleněny do několika oblastí (doklady, finanční podpora a zaměstnání, bydlení, právní pomoc). Vyřizování a jednání s úřady obecně označili za obtížné 4 účastníci. 3 účastníci pak uvedli, že je to pro ně obtížné částečně (v dílčích oblastech). Účastník č. 3 poznamenal: „*Obtížné je hlavně odhodlání tam vůbec zajít.*“ 4 účastníci shodně uvedli problémy s

dodržováním termínu, kdy se musí dostavit.

Co se týče vyřizování dokladů, shoduje se všech 10 účastníků na zvládnutí vyřízení, případně ví, kam se obrátit pro radu, podobně pak v rámci právního poradenství by si vědělo rady 9 z 10 účastníků. V oblasti finanční podpory se orientují 3 z 10 oslovených účastníků. Účastník č. 6 vysvětloval důvod, proč přišel o sociální dávky: „*S pracovníci jsem se nedokázal dohodnout, povyšovala se na mě...*“.

S úřadem práce má častější zkušenost všech 10 účastníků (9 z 10 také dodává, že si zaměstnání nebo brigádu našli sami bez pomoci úřadu práce).

V oblasti bydlení se 9 z 10 účastníků vyjádřilo shodně, s tím že ví, kam se obrátit v případě zařizování bydlení. 4 účastníci se vyjádřili, že již mají se samostatným bydlením zkušenosti. Zbýlých 6 účastníků zatím samostatné zařizování bydlení neřešilo. Jeden účastník poznamenal: „*Ted' to jde mimo mě, takže úplně nevím...*“ (Účastník č. 6)

Graf č.10 Obtíže při jednání s úřady

Shrnutí

Shrme-li problematiku (následné) péče po ukončení institucionální výchovy, dalších forem podpory a kompetence bývalých klientů při jednání s úřady, zjistíme, že už jen v těchto dílčích ohledech chybí jistá komplexní „vybavenost“ těchto mladých dospělých.

- V nabídce poskytovaných služeb pro danou cílovou skupinu chybí v současné době

služba **následné péče**, která by poskytovala podporu v komplexnějším rozsahu. Většina účastníků (8 z 10) by přivítala službu kam by si mohli přijít jen „popovídat“ a případně se poradit o konkrétním problému. Dále by na stejném místě využili podporu při záležitostech týkající se zaměstnání (2 účastníci) a další 2 účastníci by ocenili poradenství ve finanční oblasti.

- Obecná schopnost **jednání na úřadech** je považována za jednu z významných kompetencí samostatného života. Za částečně obtížné nebo obtížné považuje zmíněné vyřizování náležitostí 7 z 10 účastníků. Důvodem obtíží je pro 4 účastníky zejména dodržování termínů. 3 účastníci pak uvádějí problematiku jednání na konkrétním úřadě.

Oblast finanční podpory se jeví jako nejproblematictější. Jen 3 z 10 účastníků dokáží uvést, kam se s danou záležitostí obrátit a jak ji řešit. Naopak jako nejméně problematické označili účastníci vyřizování dokladů a náležitosti zaměstnání, shodlo se všech 10 dotazovaných. Podobný výsledek byl pak i v oblasti bydlení (9 z 10).

5.7.5 *Interpretace*

Pro účastníky bylo někdy obtížné formulovat odpovědi na kladené otázky. Účastníkům se snadněji odpovídalo na otázky, v nichž mohli poukázat na svůj úspěch. V oblasti **současného bydlení** tak byli spíše otevřenější účastníci, kteří již měli zkušenost se samostatným bydlením nebo na náklady spojené s bydlením, byť nepravidelně, přispívají.

Nespokojenost s aktuálním stavem svého zázemí vyjádřila téměř většina účastníků, která dokázala uvést i důvody své nespokojenosti. Možné kroky ke změně tohoto stavu ale byla schopna jasně vymezit už jen menší část těchto účastníků.

Účastníci, kteří žijí ve společné domácnosti s některým z členů své **rodiny**, dosud plně nepřevzali zodpovědnost za svůj život, na druhou stranu si ale vztahu s rodinou ve většině případů váží. Není bez povšimnutí, že pro šest účastníků z deseti oslovených účastníků, je velmi významným a upřednostňovaným členem rodiny babička, která jim často poskytuje (nejen finanční) podporu.

V současnosti se mladá generace obecně zaměřuje spíše na uplatňování svých vlastních zájmů, potřeb a cílů, pokud si je dokáže stanovit. Model dlouhodobějších

partnerských vztahů či zakládání rodiny v tomto věkovém období, který byl v minulosti víceméně běžný, je pro tuto mladou generaci značně vzdálen. Překvapením proto nebyla názorová shoda účastníků, kdy hlavním aspektem v oblasti partnerských vztahů byl zejména sex. Nadpoloviční většina účastníků se také shoduje, že v současné době o stálý vztah s partnerkou ani nestojí.

Důležitost naopak přikládají dobrým **vztahům s vrstevníky**, jenž pro účastníky stále představují významnou životní hodnotu. K tomu se vztahuje i tematika trávení **volného času**. Až na výjimky je trávení volného času u většiny spojeno právě s vrstevnickou skupinou. V popředí zájmu jsou pak sociální sítě a nezdědka zneužívání návykových látek.

Stálé zaměstnání představuje u účastníků spíše výjimku. Časté neshody na pracovišti, malá míra zodpovědnosti a nereálné finanční nároky pak ústí v ukončení pracovního poměru v horizontu týdnů. V tomto ohledu preferují účastníci raději krátkodobé brigády.

Dle výše zmíněného se nabízí otázka systematické **podpory** pro tuto cílovou skupinu. Několik účastníků se vyjádřilo, že by se rádi někdy o konkrétních problémech poradili, pohovořili si. Zároveň ale nedokázali jasně specifikovat, jakou formu by taková služba měla mít.

5.8 Závěr výzkumného šetření

Závěrečná část by měla reflektovat a zhodnotit průběh výzkumného šetření. Stanovili jsme si následující výzkumné otázky, kterým tematicky odpovídaly i zvolené okruhy v realizovaných rozhovorech.

První okruh otázek byl zaměřen na oblast současného bydlení, schopností účastníků na něj pravidelně finančně přispívat, a dále zjišťováním spokojenosti se stávajícím bydlením. Ve druhém okruhu jsme se zabývali oblastí vztahů. Zaměřili jsme se na vztahy s rodinnými příslušníky, vztahy partnerské i vrstevnické. Třetí okruh otázek byl věnován problematice pracovního uplatnění a možnostmi využívání a trávení volného času. V závěrečném čtvrtém okruhu otázek jsme se pak zaměřili na kompetence v oblasti vyřizování úředních záležitostí a na potřeby různých forem služeb podpory.

Jak specifikují bývalí klienti své současné bydlení a jsou s tímto zázemím spokojeni? Takto zněla první výzkumná otázka, která se odrážela v okruhu zabývajícím se

oblastí bydlení. *Účastníci, jenž se po ukončení institucionální výchovy vraceli zpět do rodinného prostředí a mají stálou vazbu se svou rodinou nebo některým jejím členem, žijí společně s nimi v tomto prostředí. Tito účastníci se ve většině shodují, že se stávajícím bydlením spokojeni nejsou. Účastníci, kteří se osamostatnili a mají vlastní byt společně s partnerkou naopak spokojeni jsou. Jeden účastník je bez stabilního bydlení, s tímto stavem spokojen není.*

Na předchozí výzkumnou otázku navazovala tato: **Dokáží bývalí klienti na bydlení pravidelně finančně přispívat?** Nadneseně řečeno, by se dalo konstatovat, že se odpovědi účastníků odvíjeli od míry zodpovědnosti, kterou za svůj vlastní život byli schopni převzít. Odpověď zní: *Bývalí klienti se samostatným bydlením dokáží pravidelně finančně přispívat. Ostatní bývalí klienti přispívají na bydlení nepravidelně nebo vůbec.*

Následující výzkumná otázka z okruhu vztahů zněla: **Se kterým členem rodiny mají bývalí klienti nejbližší vztah?** U odpovědi bylo překvapující, že ani jeden účastník nezminil svého rodiče. Pokud odpovědi zobecníme, můžeme odpovědět: *Nejbližší vztah mají bývalí klienti zejména s babičkou a také s bratrem.*

Stejného okruhu se týkala i další výzkumná otázka, která zjišťovala: **Mají bývalí klienti stálý partnerský vztah?** Vzhledem k postojům současné mladé generace a jejich odmítání vstupování do dlouhodobějších závazků, byly účastníci ve značné shodě. Odpověď tedy zní: *Téměř většina bývalých klientů nemá stálý partnerský vztah.*

Další výzkumná otázka, jenž byla z okruhu zaměstnání, zněla: **Mají bývalí klienti stále zaměstnání? Jaký je nejčastější důvod pro ukončení pracovního poměru?** Značné části účastníků se nedaří udržet si stabilní zaměstnání v delším časovém horizontu z více důvodů. Často je to laxní přístup, neochota či neschopnost dodržovat daná pravidla. Odpověď na tuto výzkumnou otázku je následující: *Většina bývalých klientů stále zaměstnání nemá. Nejčastějším důvodem pro ukončení pracovního poměru je nízké finanční ohodnocení a neshody na pracovišti.*

Výzkumná otázka z okruhu volného času: **Jak tráví bývalí klienti volný čas a jak by jej ideálně chtěli trávit?** V odpovědích účastníků zaznívala shoda u trávení volného času u počítače, zejména pak na sociálních sítích a s vrstevníky venku. Pokud odpověď zobecníme, bude taková, že: *Bývalí klienti tráví volný čas nejčastěji na PC a s kamarády venku, což je*

často spojeno i se zneužíváním návykových látek. Představu o ideálním trávení volného času většina bývalých klientů nemá nebo je spokojena se stávajícím stavem.

Okruh týkající se možností péče a podpory zastupovala výzkumná otázka: **Jakou formu následné péče by bývalí klienti využili ve své aktuální situaci?** Účastníci nedokázali blíže specifikovat a formulovat o jakou formu podpory by stáli, zmínili ale dílčí oblasti. Odpověď na výzkumnou otázku zní: *Bývalí klienti by využili službu, která by jim umožnila řešit jednak aktuální konkrétní problém, a dále službu s užším zaměřením na oblast zaměstnání a finančního poradenství.*

Poslední výzkumná otázka odpovídala, jako předchozí, poslednímu okruhu otázek: **Orientují se bývalí klienti při vyřizování úředních záležitostí?** Odpovědi účastníků opět nebyly jednoznačné. Účastníci si některý typ úředních záležitostí dokáží v dané oblasti bez problémů obstarat, v jiné oblasti si naopak nejsou jisti. Odpověď je tedy následující: *Bývalí klienti se při vyřizování úředních záležitostí orientují jen částečně.*

Shrnutí získaných poznatků

Pokud bychom mohli shrnout získané poznatky z tohoto výzkumného šetření pro praxi, můžeme konstatovat, že pokud mají tito mladí dospělí, jenž opustili zařízení institucionální výchovy možnost a jistotu rodinného zázemí, nevyvíjejí aktivnější snahu osamostatnit se a získat samostatné bydlení. Podobný postoj zaujímají i v otázce dlouhodobějšího zaměstnání, z čehož pak vyplývá i jejich nestabilní finanční situace. V rámci praxe je tedy žádoucí aplikovat cílené programy či oblast zájmu na tyto aspekty, které jsou pilíři stabilního života v rámci současných nároků naší společnosti. A to nejen s dostatečným předstihem před ukončením institucionální výchovy, ale i provázanou následnou péčí v této oblasti.

V důsledku složitosti mezilidských vztahů dochází k narušování či selhávání těchto vztahů i v „běžné“ populaci. U naší cílové skupiny je tato složitost ještě znásobena jistými specifiky. A právě tato specifika jsou předmětem speciálněpedagogické péče, jenž by po ukončení institucionální výchovy mohla být systémově poskytována ve výrazně větší míře než je tomu doposud.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsme se zaměřili na problematiku aktuální sociální situace v několika oblastech života mladých lidí, kteří opustili zařízení institucionální výchovy, konkrétně na bývalé klienty výchovného ústavu.

V teoretické části jsme vymezili ústavní a ochrannou výchovu podle legislativního rámce a přiblížili si zařízení pro výkon institucionální výchovy. Pozornost byla věnována i fenoménu opuštění institucionální výchovy, která představuje zásadní změnu v životě těchto mladých lidí.

Byly představeny možnosti následné péče a podpory pro tuto cílovou skupinu, které jsou v současné době nejčastěji poskytovány formou sociálních služeb, zejména pak službami sociální prevence a službami sociálního poradenství. Nastíněna byla i agenda sociálního kurátora a Probační a mediační služba.

V další oblasti teoretické části jsme se věnovali období adolescence, vývojovému období mladých lidí kolem věku 20 let. Přiblíženy byly vývojové aspekty dospívání na somatické, psychické i sociální úrovni. Zmíněny byly i problémy a faktory ovlivňující adolescentní vývoj.

Vzhledem k cílům výzkumného šetření jsme se v teoretické části práce blíže zaměřili i na oblast vztahů – a to jak s dospělými, tak s vrstevníky. Dále na oblast bydlení. Teoretickou část uzavírá oblast zaměstnání a trávení volného času.

Základním cílem byla reflexe aktuální sociální situace těchto mladých lidí v dílčích oblastech jejich života. V oblasti bydlení jsme zjišťovali nejen aktuální formu bydlení a spokojenost s ním, ale i schopnost participovat na finančních nákladech. Dalším okruhem zájmu byly vztahy, a to rodinné, partnerské i vrstevnické. Zajímala nás také oblast zaměstnání, a jak tito jedinci tráví volný čas. Poslední oblast zaměření se týkala následné podpory a vyřizování běžných záležitostí na úřadech.

Podarilo se nám shromáždit cenné informace a postřehy o aktuálním stavu jejich života ve výše uvedených oblastech života.

Na základě teoretických poznatků a informací získaných realizací výzkumného šetření

diplomové práce, můžeme konstatovat, že současná situace mladých lidí, kteří jsou na začátku nové životní etapy, je determinována zejména jejich subjektivní mírou zodpovědnosti a samostatnosti. U větší části účastníků výzkumného šetření bychom mohli také konstatovat, že dosud nepřevzali v plné míře zodpovědnost za svůj život, vzhledem k tomu, že stále žijí u své rodiny a zatím aktivně nehledají samostatné bydlení ani stálé zaměstnání. Volný čas pak tráví spíše pasivněji a s vrstevníky, čímž jsou potenciálně ohroženi i negativními vlivy.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

BĚHOUNKOVÁ, L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Vyd. 1. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. 208 s. ISBN 978-80-87652-87-9.

FOLDA, J. *Systém náhradní péče o děti a mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice: situační analýza*. 1. Vyd. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, 2009. 60 s. ISBN 978-80-254-4799-4.

GJURIČOVÁ, J. *Analýza efektivity fungování systému péče o ohrožené děti: průzkum osudů dětí, které v letech 1995-2004 opustily institucionální péči*. Veřejná správa, 2008, 19 (27). Příloha, 2008, 19 (27), I-III. ISSN 1213-6581.

GOJOVÁ, A. a kol. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*, Ostrava: Pitstopmedia, 2007. 85 s. ISBN 978-80-7368-329-0. [online]. [cit. 2018-04-08].

Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/metakor/dok/prirucka_pro_metodiky.pdf>

HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 312 s. ISBN 80-7178-803-1.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016. 440 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

HOFBAUER, B. *Děti mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 173 s. ISBN 80-7178-927-5

HUTYROVÁ, M. *Speciální programy podporující integraci dětí migrantů v ČR*. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, 2007. 150 s.

HUTYROVÁ, M., RŮŽIČKA, M., SPĚVÁČEK, J. *Úvod do speciální pedagogiky osob s psychosociálním ohrožením a narušením*. 1. vyd. Olomouc: VÚP, 2013. 97 s. ISBN 978-80-244-3726-2.

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vyd., dopl., Praha: Karolinum, 2011. 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5.

LANGMEIER, J., LANGMEIER, M., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie s úvodem do vývojové neurofyziologie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství H&H, 1998. 132 s. ISBN 80-86180-03-4.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Vyd. 3, přepracované a doplněné, Praha: Grada Publishing, 1998. 344 s. ISBN 80-7169-195-X.

MACEK, P. *Adolescence*. Druhé, upravené vydání Praha: Portál, 2003, 144 s. ISBN 80-7178-747-7.

MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 3. vyd. Praha: Portál, 2011. 344 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní výzkum a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4

MÜHLPACHR, P. *Sociální práce*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001. 100 s. ISBN 80-210-3323-1.

NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1998. 437 s. ISBN 80-200-0625-7.

PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., HRDLIČKOVÁ, V., PAVLÍKOVÁ, A. *Pedagogika volného času*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.

PEŠATOVÁ, I. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 364 s. ISBN 978-80-7367-818.

PROCHÁZKA, J., *Specifika sociální práce s osobami opouštějícími ochrannou a ústavní výchovu*. In Gojová, A., (Ed), Sborník studijních textů pro sociální kurátory (s. 413 – 442). Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, Centrum pro podporu projektů, 2009.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.

SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropizace a informatizace*. 1. vyd. Praha: Svoboda servis, 2004. 240 s. ISBN 80-86320-33-2.

SOBOTKOVÁ, V. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. 152 s. ISBN 978-80-7372-291-3.

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. 3., upravené vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. 189 s. ISBN 978-80-244-2433-0.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. 384 s. ISBN 978-80-262-0644-6.

VACEK, P. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec

Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2010. 121 s. ISBN 978-80-7435-051-1.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2008. 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VAŠUTOVÁ, M. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. 1. Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2005. 280 s. ISBN 80-7042-691-8.

VOJTOVÁ, V. *Kapitoly z Etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 136 s. ISBN978-80-210-6311-2.

MPSV, *Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež* [online]. [cit. 2018-04-10]. Dostupné z : <http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/metodicka_prirucka_pro_kuratoty_pro_deti_a_mladez.pdf>

Občanské sdružení *Květná zahrada* [online]. [cit. 2018-04-11]. Dostupné z: <<http://www.kvetnazahrada.cz/>>

Občanské sdružení *Ratolest Brno* [online]. [cit. 2018-04-11]. Dostupné z: <<http://www.ratolest.cz/centrum-prevence-a-resocializace/>>

Oblastní charita Třebíč, *Barák nízkoprahový klub* [online]. [cit. 2018-04-08]. Dostupné z: <<http://trebic.charita.cz/nase-sluzby/barak-nizkoprahovy-klub/>>

Zákon č. 82/2012 Sb., *Zákon občanský zákoník*.

Zákon č. 98/2017 Sb., *Zákon, kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné*

nouzi, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád.

Zákon č. 108/2006 Sb., Zákon o sociálních službách.

Zákon č. 109/2002 Sb., Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi.

Zákon č. 117/1995 Sb., Zákon o státní sociální podpoře.

Zákon č. 218/2003 Sb., Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

Zákon č. 359/1999 Sb., Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 561/2004 Sb., Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Vyhláška č. 438/2006 Sb., Vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1   Struktura rozhovoru

Struktura rozhovoru

Specifika současného bydlení:

- aktuální forma bydlení
- spokojenost se stávajícím bydlením
- schopnost pravidelně přispívat na bydlení

Vztahy:

- vztahy s rodinnými příslušníky
- stálý partnerský vztah
- vztahy s vrstevníky

Zaměstnání a volný čas:

- uplatnění na trhu práce
- stálé zaměstnání
- nejčastější příčiny ukončení zaměstnání
- trávení volného času

Možnosti podpory a péče, kompetence při jednání s úřady:

- využívání služeb následné péče
- chybějící a preferované služby následné péče
- obtíže při jednání s úřady

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lubomír Holba
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Miluše Hutýrová, PhD.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Reflexe aktuální sociální situace z pohledu bývalých klientů výchovného ústavu
Název v angličtině:	Reflection of the current social situation from the point of view of former clients of the educational institute
Anotace práce:	<p>Diplomová práce se zabývá problematikou mladých lidí, jenž opustili zařízení institucionální výchovy, konkrétně zařízení výchovného ústavu a reflexí aktuální sociální situace z jejich pohledu. Teoretická část poskytuje informace o institucionální výchově, o zařízeních institucionální výchovy a fenoménu ukončení institucionální výchovy a představuje možnosti následné péče. Dále je specifikováno vývojové období kolem dvacátého roku věku i se svými vývojovými specifiky, včetně problémového chování a rizikového vývoje v adolescenci. Socializace mladých lidí je pak nastíněna v dílčích oblastech bydlení, vztahů a volného času. Praktická část obsahuje kvalitativní studii, ve které jsou formou interview získána data od bývalých klientů výchovného ústavu. Po analýze a zpracování dle popsané metodologie jsou pak tato data vyhodnocena a interpretovány výsledky výzkumného šetření.</p>
Klíčová slova:	Adolescence, vývojová specifika dospívání, výchovný ústav, institucionální výchova, opuštění institucionální výchovy, bývalý klient, socializace mládeže, podpora a následná péče, aktuální sociální situace.
Anotace v angličtině:	Diploma thesis is dealing with the young adults problematics who have left an institutional education facility, more specifically a facility for young offenders, reflecting on current social situation from their point of view. Theoretical part provides information about institutional education, about facilities of institutional education and the phenomenon related to completing such institutional education as well as an introduction of subsequent care options. Furthermore, there is

	<p>specified a developmental period of the age range around twenty with its developmental specifics including problematic behaviour and development risk factors in adolescence. The young adults' socialisation is then drafted in individual aspects for accommodation, relationships and leisure time. The practical part includes qualitative study with data from former clients of facility for young offenders gained by the means of an interview. After the analysis and processing according to described methodology this data is then evaluated and the results of research survey are presented.</p>
Klíčová slova v angličtině:	<p>Adolescence, developmental specifics when maturing, facility for young offenders, institutional education, leaving institutional educational, former client, young adult socialisation, support and subsequent care, current social situation</p>
Přílohy vázané v práci:	<p>Příloha č. 1 Struktura rozhovoru</p>
Rozsah práce:	<p>65 s.</p>
Jazyk práce:	<p>český</p>